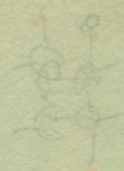

Юра Мика

Дм. Свій

ЗБІРНИК

МАТЕРІЯЛІВ ДЛЯ ПЕРЕКАЗІВ

„КНИГОСПІЛКА”

Нью Йорк

Д.м. Свій

ЗБІРНИК

МАТЕРІЯЛІВ ДЛЯ ПЕРЕКАЗІВ

Посібник для вчителів українських шкіл на еміграції
та для батьків, що працюють дома з дітьми.

**ВИДАВНИЧЕ ТОВАРИСТВО
„КНИГОСПІЛКА”**

Нью-Йорк 1965

Організаторам і вчителям українських шкіл на еміграції, що самовіддано працюють на цій національно важливій, але занедбаній організованим українським громадянством ділянці українського культурного життя, а також тим батькам, що турбуються і болять справою навчання своїх дітей української мови та намагаються дома самотужки допомагати їм у цій справі, цю скромну свою працю присвячує Автор.

ПЕРЕДМОВА

Упорядник цього збірника – емігрант з 1944 р. На Україні він був викладачем української мови й літератури в 5-10 класах середньої школи. Тоді ж він розробив і надрукував у центральному педагогічному органі НКО УРСР кілька методичних статей. Протягом трьох років перед Другою світовою війною довелося йому керувати методичними нарадами викладачів української мови й літератури одного з районів міста Харкова. Керуючи працею мовно-літературного українського гуртка при середній школі, зібрав і опрацював він різноманітний матеріал для мовних і літературних ігор та впорядкував збірника "Люблю рідну мову!" аркушів на 20 друку. Цього збірника здано було до НКО УРСР для апробати, але він зник там десь у вихорі евакуації НКО УРСР з Києва в 1941 році.

На еміграції у 1945-1946 рр. разом з приятелем І. І. Блом організував у таборі для діти в Ганновері Методичний кабінет і виготував у 1945-1946 рр. на ротаторі низку різних підсоби́ків для таборових українських шкіл.

В США, на невідступне прохання молодшого подружжя своїх приятелів, він взявся в 1958 р. вчити раз на тиждень української мови двох їхніх синів різного віку. Виявилася ця справа дуже тяжкою, бо відповідних підручників бракувало. Тому часто-густо доводилося самому готувати той чи той матеріал для праці з учнями. Іноді, щоб підготуватися до години праці з учнем, доводилося витратити по 3-5 годин на підшукування відповідного матеріалу, підготування його й надрукування на машинці. У такий спосіб за кілька років нагромадився величезний матеріал для різних правописних, граматичних та інших вправ, для диктантів, тощо.

Найбільш підготованим до друку виявився невеликий матеріал до збірника переказів. Користуючися із згоди "Книгоспілки" видати, упорядник і пропонує його учителям української мови на еміграції як підсоби́к в їхній роботі. Буде радий, коли його праця виявиться для них корисною й помічною.

Готовлено цей матеріал для переказів в різні роки. Тому методична апаратура вийшла трохи різна. Та братися за уніфікування цього матеріалу перед виданням упорядник, через брак здоров'я й сил, не наважився, щоб не затягти справу у безкінечність. Та в цій уніфікації немає й гострої потреби. Кожен бо вчитель, маючи цей матеріал для переказу, може і навіть мусить доробляти та змінювати як текст, так і методичну апаратуру в залежності від конкретних своїх потреб та конкретного складу своїх учнів.

ДЕЯКІ ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ Й МЕТОДИЧНІ ЗАУВАЖЕННЯ

1. Завдання української школи на еміграції та ролі батьків і вчителів.

Найголовніше завдання українських шкіл на еміграції — це навчати дітей вільно й вірно висловлювати свої думки українською мовою так усно, як і писемно, з одного боку. З другого — навчати дітей самостійно користуватися з українських книжок і любити їх. З третього — допомогти їм опанувати основи граматики української мови.

Це завдання тим трудніше, що діти змушені протягом тижня ходити до державних шкіл тої країни, де живуть, і вчитися там чужою мовою, витрачаючи багато часу на виготовлення завдань тої школи. На вивчення ж української мови практично можуть віддавати вони лише один день на тиждень, який призначено фактично для відпочинку.

За таких умов добрих наслідків можна досягти лише при гармонійній співпраці родин учнів із колективами вчителів українських шкіл. *Батьки* мусять дбати про те, щоб дома в розмові панувала чиста українська мова, щоб у хаті була достатня кількість цікавих українських книжок для дитячого читання, українських платівок для патефону, тощо. Але мусять батьки дбати й про школу, де вчать їхні діти, й всіляко допомагати їй та брати діяльну участь в роботі батьківського комітету школи. *Учителі* ж мусять виявляти максимум уваги й пильности до своєї праці, старанно готуватися до кожної шкільної години, обов'язково складаючи собі дома плян проведення її, щоб марно не пропала жодна хвилинка з тої дорогоцінної тижневої години навчання. Мусять вчителі дбати про те, щоб кожна шкільна година проходила організовано, доцільно і максимум цікаво. Мусять вони дбати й про те, щоб на відпочинкових перервах між годинами шкільних занять діти розмовляли між собою тільки українською мовою. А для цього не залишати дітей самих (хтось мусять бути разом з ними) і запроваджувати для них українські ігри й розваги.

2. Бібліотека й кабінет української мови й літератури при школі.

Щоб учителі могли якнайуспішніше виконувати тяжкі свої й відповідальні навчальні й виховні завдання, а учні щоб могли якнайбільше здобути знань з української мови й любов та заохоту до читання української літератури, при кожній українській школі мають бути створені бібліотека й кабінет української мови й літератури.

Бібліотека мусить мати у собі потрібні для вчителів підсобні книжки, що їх важко здобувати на книжному ринкові, але без яких вчителям важко обходитися. Головне ж — вони мусять мати достатній підбір дитячої літератури для читання учням і по змозі в кількох примірниках. Ось, наприклад, дітям певного віку, що вже опанували техніку читання, треба протягом року прочитати, скажімо, такі невеликі твори:

Грінченко — "Украла", "Грицько", "Олеся",

Коцюбинський — "Харитя", "Ялинка", "Маленький грішник", "Нюрнберзьке яйце",

Амічіс Едм. — "Джуліо",

Сетон — Томпсон — "Чинк" і т. д.

Називаю ті книжки, що були останні роки на книжковому ринкові. У перший-ліпший момент купити їх не можна. Їх своєчасно треба скуповувати, як вони з'являються в продажі. Тоді поступово можна підібрати книжки для дітей того чи того віку, тої чи тої класи. Або ось — протягом останніх років на книжному ринкові з'являлися безперечно цікаві київські видання для дітей середнього й старшого віку, що вже добре володіють технікою читання:

Вол. Владко — "Чарівні оповідання" (прекрасний переказ грецьких мітів),

Ж. Роні — "Боротьба за вогонь",

Сетон — Томпсон — "Маленькі дикуни",

Майн Рід — "Морське вовчєня",

Жуль Верн "Діти капітана Гранта",

Луї Буссенар — "Капітан Зірвіголова",

Джек Лондон — "Смок і малий",

Іван Вазов — "Під ігом",

Віктор Гюго — "Дев'яносто третій рік", "Собор Паризької Богоматері",

М. Старицький — "Облога Буші". І т. д.

З'являються потроху й добрі київські видання творів українських письменників-клясиків. Усі ці книжки появляються на книжковому ринкові в невеликій кількості й швидко зникають. Шкільні бібліотеки мусять негайно скуповувати їх, як тільки вони з'являються в продажі, щоб завжди потім мати у себе відповідний підбір книжок для читання учням. Бо без підібраного асортименту *цікавих* книжок навчити дітей читати і викликати у них охоту до дальшого самостійного читання — не можна. А без систематичного читання — не можна добре навчитися й мови.

Щоб заохотити дітей до читання, треба не тільки підбирати для них у бібліотеці якнайцікавіші книжки, а й вживати різноманітних засобів для заохоти до читання. Для цього, між іншим, можна радити влаштовувати в кінці навчального року змагання між дітьми на одержання звання "найкращого читача". Такі змагання можуть бути в межах одної школи, а також і в межах цілого

міста, міжшкільні. Для цього на початку навчального року оголошується, що діти мають прочитати протягом року такі то, скажімо, десять книжок творів письменників, що є українською мовою (оригінальних і перекладних). Із тих творів хтось відповідальний і для цього уповноважений заздалегідь вибирає найхарактерніші, найяскравіші уривки, не дуже короткі, але й не дуже довгі (щонайбільше – на сторінку). Якщо якась із визначених книжок велика, можна взяти й два уривки. Ці уривки нумеруються. Під час змагання кожному з дітей дають аркуш паперу, на якому вона пише своє прізвище. Далі позначає число уривка, що його буде прочитано, і під числом пише прізвище автора і назву твору, з якого прочитано уривок. Для цього дається хвилина - півтори після прочитання. Кожен з дітей робить це самостійно й таємно від інших, бо це – змагання. Ніхто з дітей наперед не може знати про ті уривки, які їм читатимуть на змаганні. Це має бути чесна гра, яка має для дітей велике виховне значення. За цю цілковиту таємність для всіх дітей морально відповідає організатор змагання.

Ці змагання можна провадити під час "свята закінчення року" або "свята початку навчального року". Крім того, варто провадити поточний контроль над прочитаним. Для кожного твору складається низка контрольних питань, і дітям, після прочитання твору, пропонується дома написати на ті питання відповіді. Це має бути домашньою писемною роботою.

Кабінет української мови й літератури – це конче потрібний заклад при кожній українській школі. Тут мають бути зібрані:

1) Різні малюнки, що їх можна вживати як посібники на годинах розвитку мови. Для кожного малюнка має бути розроблена система питань, на які мусять відповідати учні.

2) Портрети українських письменників.

3) Ілюстрації до творів українських письменників і кращі ілюстровані видання творів українських письменників. На книжковому ринкові в останні роки були, наприклад, добре ілюстровані київські видання:

Ів. Франко – "Коли ще звірі говорили", "Захар Беркут",

М. Гоголь – "Тарас Бульба",

Ів. Нечуй-Левицький – "Микола Джеря",

Марко Вовчок – "Народні оповідання",

М. Коцюбинський – "Тіні забутих предків", тощо.

4) Фото пам'ятників українським письменникам.

5) Ілюстровані словники. (До певних слів підбираються малюнки, напр.: до слова бочка – малюнок бочки, до слова драбина – малюнок драбини і т. д. Це поступово створюють самі вчителі, натрапляючи на відповідні малюнки).

6) Пляни з малюнків для складання по них оповідань. (За проектами вчителів їх можуть виготовити наші художники).

7) Мовні й літературні ігри. Зокрема – збірки загадок, приказок, швидкомовок, тощо.

8) Платівки українських опер, пісень, казок, тощо для патефонів (для використовування їх під час перерв, свят, а іноді й на лекціях).

9) Важливі словники.

10) Рекомендаційні реєстри книжок для читання дітям.

11) Методичні розробки різних тем з розвитку мови. (Дещо з'являється в емігрантській пресі. Наприклад: а) І. Т. Ребро – "Виразне читання в середній школі (з досвіду роботи)". Це передрук з київського видання в "Нових Днях" ч. 110-111 за 1959 р. Важлива тут методична частина, а ілюстративний матеріал вчитель сам мусить підібрати. б) Р. Айзекович – "Робота над розвитком мови дітей 2-ох років". Передрук в "Нових Днях" ч. 131 за 1960 р. в) "Мовний геній дитини". Це, власне, стаття про потребу навчання дітей від молодих років двох чи й кількох мов. Надрукована в "Листах до Приятелів" ч. 9 за вересень 1960 р. і т. д. Все це треба збирати, щоб вчителі могли використовувати під час своєї праці. До таких матеріалів треба додавати й методичні розробки самих вчителів, щоб зберегти їхній досвід і дати його використати іншим).

3. Словники – важливі підсобники.

Провадячи працю над розвитком української мови у дітей в умовах еміграції, а значить і сильного впливу чужого оточення та місцевої державної школи, яку діти мусять відвідувати, обов'язково доводиться користуватися з словників та з перекладів. З цією метою треба радити батькам дітей, щоб вони мали в хаті добрі словники. У країнах, де державною мовою є англійська мова, треба, щоб батьки мали в хаті такі найдосконаліші словники:

1) *Українсько-англійський* (досі є два найдосконаліші словники: Андрусишина та Подвезька),

2) *Англійсько-український* (найдосконаліший зараз Подвезька).

А там, де державною мовою є, скажімо, французька, треба мати теж великий:

3) *Українсько-французький* словник Андрієвської і Яворовської (київське видання 1963 р.).

Під час навчання треба при кожній нагоді привчати дітей відшукувати по словниках чужі відповідники.

На практиці дуже часто буває, що діти не розуміють якогось, здавалося б, зовсім простого українського слова (напр. : стежка, мрія, овид, тощо), бо не чують його в себе дома, а знайшовши, скажімо, в українсько-англійському словникові англійського відповідника йому, зразу ж усвідомлюють це поняття, бо вже зустрічалися з ним в англійській школі. (Це, звичайно, ні в якій мірі не значить, що вчитель не мусить пояснювати незрозумілих

слів українською мовою). Буває й так, що дитина хоче щось сказати, знає вже, як це сказати чи назвати якусь річ, дію, тощо англійською мовою, скажімо, але не знає відповідного слова українською мовою. Тут їй також допоможе англійсько-український словник.

Користування з словників треба запроваджувати з самого початку. Пізніше ж треба давати дітям завдання на переклади легких текстів (казок, оповідань, тощо) з англійської, французької чи іншої мови на українську. Ця праця допомагатиме дітям краще усвідомлювати поняття і своєї й чужої мови.

Треба радити також, щоб батьки обов'язково мали у себе в хаті "*Словник чужомовних слів*", що його перевидав у 1955 році Мих. Борецький і якого склали Бойків, Ізюмів, Калишевський і Трохименко.

Під час праці з синонімами (а її обов'язково треба провадити під час розвитку мови) треба бодай вчителям мати під руками "*Короткий словник синонімів української мови*" Г. М. Деркача (Київ, 1960), що з'явився на еміграції в продажу.

Інтелегентній українській родині треба радити також придбати чотиритомовий "*Українсько-російський словник*", що його упорядкував Бор. Грінченко, поки ще можна знайти його в продажу. Цей словник у якійсь мірі може замінити тлумачний словник (що його й досі окупаційна влада на Україні не дозволила скласти), бо подає він багато цитат з творів українських письменників, для розуміння тих чи тих слів. Самі діти з цього словника не зможуть користуватися, але батькам, які серйозно дбають, щоб їхні діти вивчали українську мову, він завжди може бути у пригоді.

Нарешті, всі учні обов'язково мусять мати "*Правописний словник*" Голоскевича, і вчитель постійно привчає дітей користуватися з нього. Цього словника перевидано на еміграції і здобути його легко.

Зрозуміло, що всі зазначені тут словники треба обов'язково мати при методичному кабінеті школи, бо вони мусять бути завжди наповнені в учителів. Добувати ж їх можна через книгарню "*Книгоспілки*" в Нью Йорку.

4. Урізноманітнення праці з розвитку мови.

Викладання мови — це одно з найважчих завдань, бо сам по собі граматичний матеріал сухий і важкий для оволодіння, а діти не при звичаєні до довгої, напруженої й нудної для них праці. Тому вчителеві доводиться бути винахідливим. Доводиться всіляко урізноманітнювати своє викладання, робити його більш-менш цікавим. Зупинятися на цьому докладно ми не будемо. Скажемо тільки, що вчитель час від часу мусить подавати якийсь матеріал, щоб трохи відпружувати психічну насагу дітей, а разом з тим і розворушувати у них цікавість і допитливість. Подаємо приклади. При вивченні звуків мови варт, скажімо, давати дітям такі за-

гадкові питання (особливо поза годинами навчання, під час перерв, тощо):

1. Чого багато має болото, менше має озеро, ще менше – море, і зовсім не має його річка?

При цьому написати на шкільній таблиці у стовпчик:

Болото,
озеро,
море,
річка. (Звук "о")

2. Що мають береза, дуб, бук, яблуна й бузок, але не мають того ні клен, ні вишня? Теж краще написати ці слова в стовпчик. (Звук "б")

3. А і У сиділи на тину. А упало, У пропало, що ж лишилось на тину? (Лишилось "і").

Але це, хоча й бажані, а все ж тільки елементи мовних розваг та ігор. А треба урізноманітнювати й самі форми навчальної праці. Тому, окрім звичайних граматичних усних і письмових вправ, доводиться при навчанні та розв'язку мови запроваджувати й інші форми. Назвемо тут деякі.

а) *Розповідь за малюнком.* Краще, коли взятий малюнок більший розміром і в фарбах. Такі роблять сильніше враження і дають більше матеріалу для розмови (кольори). Для цього можна використовувати й деякі малюнки з чужомовних (американських, тощо) журналів, якщо вони дають матеріал для розвинення спостережливості й розмови. Звичайно, рекламні написи треба усувати і не вживати малюнків, де люди курять, п'ють, тощо.

Готуючись до праці з малюнком, треба заздалегідь уважно розглянути малюнок і ясно сформулювати всі питання, які слід поставити дітям, для одержання від них відповідей. (В кінці ми даємо взірець методичної розробки "Праця з малюнком "Дівчинка з котиком").

б) *Складання учнями оповідань за малюнковим пляном* (з двох, трьох і більше малюнків, які подають окремі моменти якоїсь події). Для цієї праці з дітьми треба мати бодай кілька таких заздалегідь виконаних плянів з малюнків. Тут потрібна допомога художників, бо знайти готові такі малюнкові пляни, придатні для складання оповідань, досить тяжко. Але сама по собі така праця – важлива й потрібна. Тож такі малюнкові пляни треба мати в шкільному Методичному кабінеті.

в) *Праця над синонімами й парафразою.* Коли діти вже знайомі з поняттям, що таке синонім і синонімічний вираз, можна приступити з ними до праці над парафразою речень. Таке речення вчителю доводиться добирати дуже дбайливо, бо не кожне перше – ліпше речення надається для парафрази. Подаємо для прикладу кілька коротких уривків з творів українських письменників.

1. Жили ми *при достатку*, всього було *доволі*; що було собі *задумую*, те й зробию. (Марко Вовчок).

2. *Школярки* та *школярі* *юрбою* *оточили* когось і про щось *палко* й *голосно* *гомоніли*. *Гомін* був *неласкавий*, *сердитий*. (Бор. Грінченко).

3. *Край дороги* *стоїть* старий буркун, високо *висунув* *розкудрену* голову, далеко *оглядає* лани та *з ранку* до *ночі* *мовчки* *розхитує* головою. (С. Васильченко).

До підкреслених тут слів легко підібрати підходящі для даного випадку синоніми й синонімічні вирази. Наприклад:

1. *При достатку* – заможню, у добробуті. *Всього доволі* – всього досить, удосталь, досхочу. *Задумати* – надумати, замислити.

2. *Школярки* – учениці. *Школярі* – учні. *Юрбою* – натовпом, гуртом, купою. *Оточили* – обступили, стали навкруги, облягли. *Палко* – гаряче, пристрасно, жагуче. *Голосно* – гучно, гомінко. *Гомоніти* – розмовляти, балакати, говорити. *Гомін* – балачка, розмова, що її не ясно чути. *Неласкавий* – неприхильний, суворий, ворожий. *Сердитий* – лютий, роздратований, розсерджений.

3. *Край дороги* – коло дороги, побіч дороги. *Стоїть* – (тут) росте, височить. *Висунув* – виткнув, вистромив, підніс. *Розкудрену* – розпатлану, розкуйовджену. *Оглядає* – озирає, обдивляється. *Лани* – поля, ниви. *З ранку* – від рання. *Мовчки* – безмовно, мовчазно, не розмовляючи. *Розхитує* – похитує, хитає, коливає. І т. д.

Звичайно для підкреслених слів синоніми й синонімічні вирази мусять підшукувати самі діти. Але в тих випадках, коли вони не можуть знайти, вчитель мусить допомагати їм. Після того, як синоніми й синонімічні вирази знайдені й записані, дається дітям завдання зробити парафразу речення чи цілого уривка, заміняючи підкреслені слова іншими, найбільш зручними в даному разі.

г) *Завчання напам'ять*. При навчанні мови й розвитку її у дітей велику роль відіграє виучування напам'ять. Тому треба давати дітям (після відповідного розбору й пояснень) виучувати напам'ять вірші й байки. Але для цього треба брати не кожен вірш чи байку, що потраплять під руку, а тільки найкращі як з боку художньої форми, так і з боку їхнього змісту, що належать найкращим нашим письменникам. Ці вірші чи байки мусять бути легкі для завчання, зручні для читання і близькі для дитячого розуміння. Інакше можна тільки знеохотити дітей до такої праці.

Окрім віршів, треба давати дітям для завчання також цікаві українські народні загадки, яскраві приказки, швидкомовки, тощо. Все це допомагає збагаченню у дітей українського словника й оволодінню українською фразеологією.

Тут ми назвали лише деякі способи урізноманітнення праці з розвитку мови. Перейдімо ж тепер до переказів.

5. Завдання й значення переказів і вимоги до матеріалу.

Один з найважливіших засобів розвитку мови взагалі, а української зокрема – це усний і писемний переказ прочитаного. На еміграції, де українські діти живуть в оточенні чужої мови, цей засіб особливо важливий. Він допомагає не тільки засвоювати зміст прочитаного, а й запам'ятовувати окремі слова й вирази, що їх вони не чують в обмеженому хатньому вжиткові батьків. Тому переказ так усний, як і писемний треба застосовувати якнайширше. Мета цієї форми праці – навчити дітей: а) схоплювати основну думку прочитаного чи прослуханого, вміти розрізняти головне від другорядного; б) послідовно, логічно й образно передавати зміст його; в) засвоювати новий фразеологічний та лексичний матеріал; г) закріплювати в пам'яті слуховій, зоровій і моторовій правописні й граматичні правила, розвивати вміння застосовувати їх на практиці.

Але вчителеві не легко буває знаходити матеріал, придатний для переказу дітям того чи того віку й розвитку. Не кожен бо текст може бути придатний і зручний для цього навчального завдання. Тож мета цього збірника і є – дати вчителям українських шкіл на еміграції бодай невеликий вибір текстів для переказів, починаючи від найпростіших, найлегших і найкоротших, і кінчаючи труднішими, складнішими й більшими обсягом.

Підбираючи й опрацьовуючи ці тексти, упорядник мав на увазі такі основні педагогічні вимоги:

а) Щоб текст був близький і зрозумілий дітям як з боку мови, так і з боку змісту.

б) Щоб текст по змозі був не буденний, а цікавий сам по собі; щоб він викликав у дітей певні настрої, почуття, думки й пориви, зворушував би їх.

в) Щоб текст давав дітям новий чи то змістом, чи то формою пізнавальний матеріал.

г) Щоб він мав якесь виховне значення чи то загальнолюдське, чи національне.

г) Щоб він був зручний для переказу, складання пляну й праці над лексикою й фразеологією.

б. Форми переказів.

Перекази можна провадити усно й писемно, так з метою навчання, як і з метою контрольною. Усні перекази можна здійснювати так гуртом, колективом, цілою класою, як і індивідуально, окремим учнем. Далі, переказ треба організувати і в звичайний спосіб передачі змісту, і в спосіб внесення певних змін за конкретним завданням вчителя. Так, вчитель може давати завдання під час переказу змінити час, скажімо, теперішній на минулий чи майбутній – і навпаки. Так само, може давати завдання змінити особу, від імени якої подається розповідь. Якщо оповідання подане, наприклад, від першої особи, його можна переказа-

ти як про третю особу. І навпаки, оповідання подане про третю особу можна передати від імени першої особи. Подаємо приклади. У цьому збірникові є оповідання, розказані про третю особу, які легко можна передати від першої особи, від "я" або "ми". Ч.1. "Чи добре зробили діти?" – можна розповідь вести від "я і Павлик". Ч.17. "Кісточка" – від "я". Ч.26. "Зустріч з вовком" – від "я". Ч.31. "Освоєна левиця" – від "ми". І т. д. У всіх цих випадках розповідь, звичайно трохи перебудовується.

Так само є тут оповідання, в яких розповідь ведеться від першої особи, які можна переказати як про пригоди з третьою особою. Наприклад: Ч.9. "Десять робітників" – можна переказати, як розповідь про третю особу, а саме – як пригоду Коцюбинського. Ч.25. "Як Катря Гриневичева вивчила українську мову" – переказати, як розповідь про Катрю Гриневичеву. Ч.38. "Напад давуна" – як розповідь про "Дмитра й його товаришів". Ч.39. "За нами гналась смерть" – як розповідь про "Дмитра й Миколу". І т. д.

Всі ці способи заміни й деякі перебудови треба поступово практикувати під час переказів:

7. Підготовка вчителя до навчального писемного переказу.

Вчитель мусить скласти собі плян проведення писемних переказів на цілий рік, визначивши їх кількість, послідовність і конкретні теми. Далі мусить дбати, щоб ті чи ті правописні, граматичні й синтаксичні елементи, що зустрічаються у запланованих текстах, були заздалегідь пророблені з дітьми ще до години писемного переказу даного тексту. Так, наприклад, не можна давати для писемного (для усного можна) переказу тексти з прямою мовою, якщо діти ще не знають способів передавання на письмі тої прямої мови. І т. д.

Готуючися до переказу якогось конкретного тексту, вчитель мусить уважно до цього підготуватися дома. Він повинен вибрати з тексту всі нові слова й фразеологічні вирази і підготувати пояснення їх, підшукати до них, де можна, синоніми й синонімічні вирази. Варто також знайти відповідники їм в мові тої країни, де живуть діти.

Мусить вчитель продумати плян переказу та як зручніше його подати: чи у вигляді питальних речень, чи у вигляді називних речень, чи, нарешті, так і так. Цього пляну мусять потім виробляти самі діти, але в перші роки – за керівництвом і допомогою вчителя.

Мусить вчитель заздалегідь продумати й зміст обраного для переказу тексту: як використати його для пізнавальної й виховної мети, які пояснення дати дітям, щоб вони були короткі й ясні, на що звернути особливу дитячу увагу, тощо.

8. Підготовча праця з дітьми.

Підготовча праця з дітьми в класі перед писанням навчально-

го переказу складається з таких послідовних елементів:

1) Вчитель пише на таблиці назву оповідання, пояснює незрозумілі або малозрозумілі слова і вирази, що трапляються в оповіданні. Пише на таблиці також важкі щодо написання слова. Так само пише чужі ймення та прізвиська, географічні назви, тощо. Одно слово робить все, що має полегшити дітям розуміння тексту і задовільне здійснення самого переказу.

2) Повільно, але голосно й виразно читає взятий для переказу текст.

3) Зробивши після прочитання хвилинну павзу, щоб діти змогли відтворити в пам'яті й свідомості основні моменти прочитаного їм, запитує їх, чи всі слова в оповіданні зрозумілі. І в разі потреби дає додаткові пояснення. Далі, щоб переконатися, що діти все зрозуміли так, як треба, вчитель задає питання, що стосуються змісту прочитаного, але в послідовності пляну оповідання. Запитує, хто з дітей може на те чи те питання відповісти. При цій розмові вчитель з'ясовує дітям головну думку твору.

4) Учні, при допомозі вчителя, складають плян оповідання, а вчитель (щоб виграти час) сам записує його на таблиці. У пляні, звичайно, мусить бути збережена послідовність дій. (Спочатку плян можна складати у формі питальних речень, це легше. А пізніше – треба практикувати складання плянів у формі називних речень.)

5) Коли плян складено, вчитель вдруге повільно, голосно й виразно читає текст.

6) Після другого читання тексту діти приступають до писання переказу. Роблять його послідовно, за пляном, що записаний на таблиці. Щоб не витратити часу, пляну до своїх зошитів діти не переписують, його записує собі вчитель. Записують діти тільки назву оповідання з додатком у дужках – "переказ".

7) Усю згадану тут підготовчу працю з дітьми вчитель мусить так розрахувати й організувати, щоб вона не затяглася і щоб у дітей лишилося цілком досить часу для написання переказу.

Якщо ж текст оповідання виявиться значний розміром, а на проробку його піде несподівано багато часу, можна запропонувати дітям записати плян до своїх зошитів, а переказ зробити дома, зараз же після повернення з школи. Проте, це не мусить бути системою, а тільки винятком.

9. Виправлення переказів.

Усі дитячі перекази вчитель перевіряє й акуратно виправляє так правописні й граматичні, як і стилістичні помилки. Типові помилки розбирає потім з дітьми в класі. А крім того, дає завдання дітям кожному дома акуратно переписати виправлений свій переказ до чистого зошита.

10. Творча праця учнів поза переказом.

У збірнику (див. ч. 16) є й схеми для поширень у зв'язні опові-

дання. Це – не перекази. Це вже теми в певній мірі для творчої праці учнів. Перед тим, як давати будь-яку з цих схем для опрацювання (чи то дома, чи в класі), треба провести з ними розмову на цю тему й прочитати їм подібні до того описи та зробити розбір їх, щоб діти здобули уявлення про що йдеться та як це можна здійснити.

Подаємо тут, як взірці, два короткі описи. Але такі описи вчитель і сам мусить при кожній нагоді нотувати, щоб потім мати їх у себе напідхваті. Взірці описів:

а/ Літній ранок за містом. Боже, як гарно буває літнього ранку, коли сходить сонце! Луки виблискують росяними краплинами, наче дорогими самоцвітами. Пташки, що ховалися на ніч десь по очеретах, випурхують із своїх схованок. Легенькою пеленою здіймається туман над рікою. А гори під яскравим соняшним промінням вкриваються позолотою й блиском. Від світла й тепла життєдайного сонця розливаються чудові пахощі трав і квіток. Все навкруги прокидається від сну, набирає жвавості.

(за Марком Вовчком, "Маруся")

б/ Літній вечір коло річки. Надійшов теплий тихий рожевий літній вечір. Ось гаснуть вже останні промені сонця, і землю поволі огортає нічна пітьма і прохолода. Небо вкривається безліччю зірок, а згодом і місяць випливає над обрієм.

Як і арно буває в такий тихий нічний час пливати річкою на човні! Дивишся вгору – там світять тобі зорі. Глянеш вниз, на воду, і там світять тобі зорі. Вгорі пливе місяць, і під тобою пливе місяць. Тихе плесо ріки, наче велетенське люстро, відбиває в собі всю небесну далечінь.

(за Марком Вовчком, "Маруся")

У дальшому ж, після переказів, треба буде перейти з дітьми до писання характеристик певних дійових осіб. Це вже нова форма праці з розвитку мови. Ось, наприклад, після прочитання й розбору з дітьми твору Лесі Українки "Роберт Брюс" їм дається, скажімо, написати твір "Роберт Брюс – оборонець своєї батьківщини". У цьому творі обов'язково мусить бути дана характеристика Роберта Брюса. Його гордості, відваги, свободолюбності, незрадливості, витривалості, невгнутості та недеспотичності, його любові до батьківщини й свого народу, бажання їм добра. Підготовчими працями до писання таких характеристик є перекази матеріалів ч. 10 "Характеристика лісових звірів" і ч. 12 "Данило Нечай і Іван Богун", що вміщені в цьому збірникові.

ДОДАТОК. МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ГОДИН
З РОЗВИТКУ МОВИ.

1. ПРАЦЯ З МАЛЮНКОМ "ДІВЧИНКА З КОТИКОМ"

П л а н п р а ц і.

Показати дітям малюнок і запропонувати уважно розглянути на малюнкові все. Після того дальшу працю можна провести, скажімо, так:

а) Розмова про те, що намальовано. (Питання вчителя).

- 1) Хто тут намальований?
- 2) Яка тут дівчинка, велика чи маленька?
- 3) Що дівчинка держить?
- 4) Великий чи маленький у дівчинки на руках котик?
- 5) Чи задоволений котик, чи ні? З чого це видно?
- 6) Який на масть котик – чорний, білий чи який?
- 7) У що дівчинка вдягнута?
- 8) Які стьожки в косицях у дівчинки?
- 9) Які у дівчинки очі?
- 10) Де стоїть дівчинка – в хаті чи на дворі?
- 11) Коли це діється: взимку, влітку, восени? З чого це видно?
- 12) Що тут ще, окрім дівчинки й котика, намальовано?
- 13) Які дерева ростуть коло хати?

б) Праця над словником. (Збагачення мови у дітей).

- 1) Написати на таблиці речення: У ДІВЧИНКИ КОТИК.
- 2) Питання: А хто знає інші назви для котиків? Байдуже чи для великих, чи для малих.
- 3) Після виявлення всіх назв для котиків, записати їх на таблиці:

кіт,	котище,	кошеня,	кицюня.
кішка,	котик,	кошенятко,	
котюга,	котичок,	киця,	

Діти всі ці назви переписують. Проте, якщо навчання відбуватиметься у 1 кл. і в першому півріччі, коли діти ще не вміють писати, то запису на таблиці і в зошитах робити не можна. Усі слова треба буде тримати в пам'яті.

4) Вчитель питає: Чи можна сказати, що намальована тут дівчинка тримає на руках *к о т ю т у*? Після цього вчитель з'ясовує дітям, коли яку назву треба вживати з тих, що їх записано на таблиці.

в) Тренування пам'яті.

Прочитати дітям вірш Максима Рильського і вивчити його з дітьми напам'ять:

На воротях сірий кіт.

Віє вітер з-за воріт,
На воротях сірий кіт.
Вітер сірому котові
Чеше вусики шовкові.
Кіт вуркоче, кіт муркоче,
Наче щось сказати хоче.

2. ПРАЦЯ НАД СИНОНІМАМИ.

1. Значення праці над синонімами в школі.

Праця над синонімами в школі має велике значення. Вона збагачує лексичний запас слів учня. Вона привчає його розуміти, що одну й ту ж думку можна висловити різними словами. Вона показує йому, що, вивчаючи завдання, не потрібно слово в слово завчати текст підручника, а треба схоплювати лише основні думки того, що розповідає підручник. Вона привчає учня користуватися у своїй власній розмові з різних синонімічних слів та виразів, отже — робить його мову багатшою, красивішою, барвистішою.

2. З якої класи можна починати роботу над синонімами.

Працю над синонімами можна провадити на годинах з розвитку мови, починаючи вже з першої класи. Але, провадячи цю роботу над синонімами в 1-ій чи 2-ій кл., самого слова *с и н о н і м* можна ще не вживати. Крім того, роботу в цих класах треба провадити не самостійно від іншої роботи, а принагідно, в тісному пов'язанні з конкретною темою, як це зроблено, скажімо, в методичній розробці "Дівчинка з котиком". (Див. "Праця над словником" у тій методрозробці).

3. Як провадити працю над синонімами в 1-2 кл.

Отож, працю над синонімами треба пов'язувати з проробкою в класі казок, оповідань, віршів, байок, тощо.

а) Так, наприклад, після розповіді або читання казки "Звірячий зимовник", або "Продай, бабусю, бичка", чи якоїсь іншої, в якій дієвою особою є бик, можна провести працю над підшукуванням інших (синонімічних) слів для заміни слова "бик". Внаслідок цієї праці можна здобути такий, скажімо, спис синонімічних слів:

(Питання вчителя: А як кажуть на великого
або страшного бика?)

Бик,
бичище,
бицюган,

(Питання вчителя: А як кажуть на маленького бика, яких пестливих назв вживають для цього?)

бичок,
биця,
бицюня,
бицюнчик,
теля,
телятко.

Після того, як підшук слів для заміни слова "бик" закінчено, слід поставити дітям кілька питань для дальшого усвідомлення й закріплення значення відтінків цих слів. Наприклад:

На якого бичка можна сказати "бицюня", "телятко"?

На якого бичка можна сказати "бичище", "бицюга"? І т. д.

б) Так само до зустрінутого під час праці з дітьми слова б а т ь к о можна підшукати інші слова для заміни його:

б а т ь к о — батечко, батенько, тато, татусь, татуня, таточко, отець, тощо.

Або до слова м а т и:

м а т и — матуся, матусенька, мама, мамуся, мамусенька, ненька, тощо.

в) Спочатку синоніми підшукуються до конкретних назв, до іменників, що є цілком зрозумілі дітям.

4. Приклади для вправ із синонімами у 2-3 кл.

Праця над синонімами у 2 і 3 кл. може бути трохи ускладнена і провадитися вже самостійно. Найкраще брати тут речення і пробувати замінити одно слово іншим, не міняючи цим змісту цілого речення. Наприклад:

а) *Питання:* Хто тобі про це казав?

Відповідь: Мати про це казала.

- - - - - розказувала.

- - - - - говорила.

- - - - - оповідала.

- - - - - розповідала.

б) *Питання:* Хто про це говорив?

Відповідь: Люди про це говорили.

- - - - - казали.

- - - - - розказували.

- - - - - оповідали.

- - - - - розповідали.

- - - - - гомоніли.

в) *Питання:* Що ви там робили?

Відповідь: Ми там гуртом розмовляли.

- - - - - балакали.

- - - - - говорили.

- - - - - гомоніли.

- - - - - гурторили.

г) *Питання: Що там у вас було?*

Відповідь: У нас там була товариська розмова.
- - - - - балачка.
- - - - - гутірка.
- - - - - бесіда.

г) *Питання: Що ти робив у садку?*

Відповідь: Я сидів і думав. собі.
- - - - міркував - -
- - - - мислив - -
- - - - розмірковував - -
- - - - роздумував - -
- - - - передумував - -

5. Праця з синонімами в 3-4 кл.

Провадячи працю з синонімами в 3-4 кл. треба вже дати і визначення цього поняття, а саме: Слова, які вимовляються різно, але мають однакове або дуже близьке значення, називаються синонімами.

Зразки різних щодо вимови слів, які мають однакове, або дуже близьке значення:

а) Казати, говорити, балакати, оповідати, гомоніти, гуторити, розмовляти, розповідати, розказувати, тощо.

б) Балачка, розмова, гутірка, бесіда, гомін, базікання, тощо.

в) Думати, гадати, мислити, міркувати, розмірковувати, роздумувати, передумувати, тощо.

Підбираючи з дітьми гнізда синонімічних слів, треба звертати їхню увагу на відтінки різних тих значень. Наприклад, коли можна сказати "розмова", а коли "базікання". Або коли можна вжити слова "думати", а коли "передумувати" і т. д. Недоречний бо вжиток слова з невідповідним відтінком може цілком спотворити значення речення.

Крім того у 4-ій кл. можна застосувати вже й парафразу, але спочатку легку, з однослівних, наприклад, речень.

3. ПРАЦЯ НАД ПАРАФРАЗОЮ В 4-5 КЛ.

1. Визначення парафрази:

Парафраза чи перефразування – це заміна одного речення іншим, в якому цілком чи частково вжито інших слів, але основна думка залишена та сама.

2. Парафраза однослівних або простих непоширених речень.

а) Для прикладу беремо однослівне безособове речення: "Світ ає". Пишемо його на таблиці. Пропонуємо дітям замінити його одним чи кількома іншими словами такого ж самого змісту. Ось які, скажімо, рівнозначні заміни можна було б здобути в наслідок такої праці:

- 1) Світає. (У Шевченка: "Світає, край неба палає;
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає"... "Сон").
- 2) Розвидняється.
- 3) Сіріє (надворі).
- 4) Дніє. (У Ів. Франка: "І спішить туди, де дніє"...
"Вічний революціонер").
- 5) Ранок настає.
- 6) Ранок встає.(У Олеся: "Сонце на обрії, ранок встає,
Браття, вставайте,
Сонце стрічайте:
Ранок встає". .).
- 7) Надходить ранок.
- 8) Ніч проходить.
- 9) Ніч минає.
- 10) День наближається.
- 11) День настає.
- 12) Починає дніти. (У Коцюбинського в "Тінях забутих
предків": "Починало дніти").
- 13) Вже на світ благословилося. І т. д.

Зрозуміло, що самі діти всіх оцих замін не придумують. Тому вчитель мусить допомагати їм нагадуванням та читанням відповідних текстів з наших письменників, які треба дбайливо при кожній нагоді підбирати.

Спільними зусиллями можна встановити низку подібних замін та записати на таблиці і в зошитах. Із них діти побачать, як можна одну й ту ж думку передати різними словами чи то цілими іншими висловами.

б) Заміна виразу "з а д о щ и л о", що також є безособовим реченням.

- 1) Задощило.
 - 2) Настали дощові дні.
 - 3) Почалася дощова година.
 - 4) Зачалися безупинні (або: безперервні) доші. І т. д.
- в) Заміна виразу "с т е м н і л о".
- 1) Стемніло.
 - 2) Звечоріло.
 - 3) Настав вечір.
 - 4) Надійшов вечір.
 - 5) Кінчився день.
 - 6) Зайшло сонце.

Ось кілька прикладів, що їх взято з художньої літератури, де поняття "настав вечір" передане різними словами, різними висловами та художніми засобами:

- 1) Надворі вже повечоріло, вже череда в село біжить. (Кониський).
 - 2) Утонуло сонце за містом,
Замовкли топір і пила.
Мов темна шовкова завіса,
Спадає на землю імла. (К. Вагилевич).
 - 3) Утомилосся, упало сонечко за обрій.
 - 4) Нечутно ніч зайшла кругом, і люд в утомі засинає.
- г) Приклади синонімічних виразів на тему "вечоріє".
- 1) У О. Олеся: – День гасне...
– Надворі вечір настає...
– Вечоріє... В хмарах гори, обнімає землю сон...
 - 2) У Якова Щоголева: – Вечір хилиться до річки,
Світ тікає від очей..
 - 3) У інших: – І сонце небо покидає,
Згаса, ховаючись за обрій...
– Смеркає... Тихо на селі...
Від ставу вогкість подихає...
– Захід сонця погасає...

г) Приклади синонімічних виразів-образів на тему: "настала ніч":

- Гасне вечір... Сон обняв
Гори і долини... (О. Олесь).
- На землю злізла ніч... (Гулак - Артемовський).
- Ніч темна людей всіх потомлених скрила
Під чорні широкії крила... (Леся Українка).

4. ПРАЦЯ НАД ПАРАФРАЗОЮ В 5-6 КЛ.

1. Парафраза простих речень.

На таблиці пишуть речення, а діти записують в зошити, наприклад:

Вечір непомітно минув. Крізь одчинене вікно дивилась на нас чорна ніч. (М. Коцюбинський "Посол від чорного царя").

Після цього вишукуються і записуються усі можливі синонімічні слова та вирази. Наприклад:

Непомітно – непримітно, поступово, повільно.

Минув – проминув, пройшов, пролинув, промайнув.

Крізь (вікно) – через (вікно).

Одчинене – відчинене, відкрите.

Дивилась – гляділа, споглядала, позирала, зазірала,

вдивлялася.

Чорна ніч – темна ніч, непрозора ніч, непроглядна ніч.

Само по собі зрозуміло, що, підбираючи синоніми та синонімічні вирази до слів взятого речення, треба пильно стежити, щоб їх можна було вжити для заміни саме в цьому реченні, не спотворюючи думки речення. Бо, як зазначалося вже передніше, не у всіх випадках можна вжити той чи той синонім для заміни. Це діти мусять добре знати.

Коли така робота по підшукуванню синонімів пророблена і синоніми записані, пропонують учням самим замінити слова і вирази, що написані в узятому реченні, відповідними синонімами. Спершу таке перефразування речення проробляють у класі на таблиці за допомогою вчителя, а всі діти записують у свої зошити. А згодом, підшукавши в класі синоніми, перефразування дають проробляти дома самостійно.

У наслідок такого перефразування можуть з'явитися, як для даного випадку, такі речення:

а) Перший приклад: Повільно проминув вечір. Через відкрите вікно вдивлялася на нас темна ніч.

б) Другий приклад: Пролинув непримітно вечір. Непрозора ніч зазірала до нас через відчинене вікно. І т. д.

2. Ще один зразок парафрази ширшого речення.

а) Речення для парафрази: На обидва боки від дороги, скільки скинеш оком, розстелилося поле, вкрите снігом, мов білою скатеркою. (М. Коцюбинський).

Синонімічні слова і вирази до нього можуть бути такі:

На обидва боки – з обох боків, обабіч.

Дорога – шлях.

Скільки скинеш оком – скільки оком оглянеш, скільки очима охопиш, скільки зором обіймеш.

Розстелилося – розіслалося, розкинулося, простяглося, розляглося, розвернулося.

Поле – нива, лан.

Вкрите снігом – засипане снігом; припорошене снігом, вкутане снігом, засніжене.

Мов – наче, неначе, немов, ніби.

Скатеркою – скатертиною, настільником, обрусом.

б) Можливі парафрази: 1) З обох боків шляху, скільки зором охопиш, розіслалися ниви, покриті снігом, наче білим настільником. 2) Обабіч дороги, скільки очима оглянеш, ніби заслані білою скатертиною, розкинулися засніжені лани.

ТЕКСТИ ДЛЯ УСНИХ І ПИСЕМНИХ

ПЕРЕКАЗІВ

1. ЧИ ДОБРЕ ЗРОБИЛИ ДІТИ?

Петрик і Павлик були в лісі. Побачили велику стару сосну. А в сосні знайшли дупло. Там було гніздо білки. До того гнізда білка наносила собі на зиму горішків. Діти побачили ті горішки, забрали їх і поїли.

П о я с н и т и с л о в а: Дупло. Білка. Гніздо.

П л я н.

1. Де були діти? Як їх звали? 2. Що вони побачили? 3. Що знайшли на дереві? 4. Що забрали діти у білки? 5. Чи добре зробили діти й чому?

2. СМІЛИВИЙ ДРІЗД.

Якось кіт побачив на дереві гніздо дрозда. У гнізді пищали малі пташенята. Кіт подряпався до них на дерево. Він хотів поїсти пташенят. Кіт вже доліз був до гнізда. Тут прилетів старий дрізд. Він сміливо кинувся на kota й почав кловати його в ніс, в очі, в голову. Злодійкуватий кіт злякався і втік із дерева.

П о я с н и т и с л о в а: Дрізд, дрозда. (Англ.: catbird, ouzel, thrush). Подряпатися на дерево. Пташенята. Злодійкуватий.

П л я н.

1. Що побачив кіт на дереві? 2. Хто був у гнізді? 3. Що зробив кіт? 4. Який був у kota намір? 5. Як старий дрізд прогнав ворога?

3. ДВІ КОЗИ.

На вузькій гірській стежці зустрілися дві кози. З одного боку була стрімка скеля. З другого була глибока прірва. Зупинилися кози: як їм розминутися? Тоді одна коза лягла на стежці і притулилася до землі. Друга коза обережно перейшла по ній. Так вони й розминутися.

П о я с н и т и с л о в а : Стежка. (Англ.: path, pathway, footpath). Стрімка скеля. (Англ.: cliff, rock). Прірва. (Англ.: abyss).

П л я н.

1. Де зустрілися кози? 2. Що було з одного боку стежки? 3. Що було з другого боку? 4. Як розминутися кози?

4. НЕРОЗУМНІ ЦАПЕНЯТА.

Через річку була вузька кладочка. По ній переходили з одного боку на другий. На цій кладочці зустрілися двоє цапенят. Як їм розминутися? От і почали вони один одного штовхати лобами. Дай, мовляв, мені пройти! Штовхалися, штовхалися та обидва й упали в воду.

П о я с н и т и с л о в а : Кладочка. Цапеня.

П л я н.

1. Що лежало через річку? 2. Для чого було зроблено кладочку? 3. Хто зустрівся на кладочці? 4. Чи зуміли цапенята розминутися? 5. Хто був розумніший: кози чи цапенята?

5. БРЕХУНОВІ НЕ ВІРЯТЬ.

Вівчар обдурював людей. Він гукав, що вовк ухопив у нього вівцю. Люди прибігали та ніде вовка не бачили. Так вівчар зробив кілька разів, і люди перестали йому вірити. Аж ось і справді прибіг вовк і вхопив ягницю. Вівчар почав кликати людей на допомогу, та ніхто не прийшов.

Прислів'я каже: "Кому вдалося раз збрехати, тому вже віри більше не ймуть".

(59 слів – 3)

Слова для пояснення: Вівчар – той, що пасе овець. Ягниця – молода вівця.

П л я н.

1. Що робив вівчар? 2. Чому люди перестали йому вірити? 3. Що трапалося, як прибіг вовк? 4. Яке прислів'я склалося про брехунів?

6. НЕ БУДЬ ЗАГРЕБУЩИЙ

Через річку була кладка. По тій кладці біг собака Рябло. У зубах у нього була велика кістка з м'ясом. Бачить Рябло, а у воді теж біжить собакога і несе в зубах кістку. Зажерливий Рябло хотів відняти у того собаки кістку. Він стрибнув у воду та й загубив з рота те, що мав. Дивиться, а другого собаки немає. Виплив Рябло на берег і побіг додому голодний.

(64 слова – 3)

Слова для пояснення:

Ріка, річка, річечка – з'ясувати різницю цих понять.

Кладка – дошка, по якій переходять через річечку або струмок.

Собакога – великий собака.

Зажерливий – ненаситний, жадібний, зависливий.

П л я н:

1. По чому перебігав Рябло? 2. Що він побачив у воді? 3. Яке погане бажання у нього з'явилося? 4. Що він зробив? 5. Що загубив? 6. Чому він у воді не знайшов другого собаки? 7. Як він був покараний за зажерливість?

7. НАСТАЄ ОСІНЬ

Надійшов кінець літа, і наблизилась осінь. Дні чим далі ста-

ють все коротші. Година надворі тримається ще гарна, суха, погідна. Та хоч вдень ласкаво гріє ще сонце, але ввечері робиться холоднувато, непривітно. Потроху з півночі починають дмухати холодні вітри. Листя на деревах жовтіє або червоніє. Поволі воно сиплеться на землю, застеляє її, наче килимом, і шелестить під ногами. Деякі птахи ключами вже летять до вирію.

(64 слова – 2)

С л о в а д л я п о я с н е н н я: Година (надворі) – Погода. Погідна – безхмара, хороша. Поволі – повільно, помалу, поступово. Вирій або ірій – тепла країна світу, куди летять птахи на зимівлю з холодної країни. Ключі – намалювати й показати дітям схему ключа, яким летять журавлі, гуси, тощо.

П л я н.

1. Які ставали дні з приходом осені? 2. Яка була погода? 3. Як було ввечері? 4. Які вітри почали повівати? 5. Що робилося з листям дерев? 6. Куди тікали деякі птахи?

8. ЛЮДСЬКЕ ЖИТЛО

Давно колись наші предки жили в печерах. Там їм було безпечніше й тепліше, ніж під голим небом. Згодом вони навчилися будувати собі хати. Де було дерево – будували з дерева. Де було каміння – будували з каменю. Та згодом навчилися люди робити з глини та піску рівненьку та міцну цеглу. З тої цегли склали вони стіни. А щоб ті стіни не розпадалися, цеглу зліплювали склеювальним розчином із глини, піску, вапна, тощо. Так люди потроху навчилися будувати міцні муровані будинки.

(77 слів – 2)

С л о в а д л я п о я с н е н н я: Мурований – зроблений із цегли або з каменю, що їх зліплено. Інші слова, які виявляться не зрозумілими.

П л я н.

1. У чому люди жили в далекій давнині? 2. З чого згодом почали

будувати собі житла? 3. Чим склеювали каміння, а потім цеглу?
4. З чого почали виробляти цеглу?

9. ДЕСЯТЬ РОБІТНИКІВ

Зайшов я колись до одної жінки в хату. Її звали Одаркою. Дивлюсь, а в неї у хаті чисто, гарно, діти вмиті, чистенько вдягнені, обід зварений.

– Як ви встигаєте все зробити? – питаю я в Одарки.

А вона каже:

– Як же мені не встигнути! Та у мене ж служать аж десять робітників. Вони мене слухають, що не скажу – зроблять, один одному допомагають!

– Які ж то у вас робітники? – питаю.

– А ось вони! – засміялася Одарка і поклала на стіл своїх десять пальців.

(За Мих. Коцюбинським, 79 слів – 2)

1. Виявити, які слова не зрозумілі і пояснити їх.
2. Переказ можна робити і від першої особи, і від третьої, замінюючи "я" на Коцюбинський, він.
3. Пряму мову зберегти.
4. Залежно від того, від якої особи робитиметься переказ, плян подається в двох варіантах.

П л я н.

1-ий варіант: 1. Куди я зайшов? 2. Що побачив? 3. Про що запитав? 4. Що відповіла Одарка?

2-ий варіант: 1. До кого зайшов Коцюбинський? 2. Що побачив? 3. Про що він запитав? 4. Що відповіла йому Одарка?

10. ХАРАКТЕРИСТИКА ЛІСОВИХ ЗВІРІВ

У лісі живуть різні звірі: ведмеді, вовки, лисиці, зайці, білки.

Ведмідь – великий і дужий звір. Він їсть м'ясо і ягоди. Дуже любить також мед. Цілу зиму він спить у своєму барлозі.

Вовк їсть тільки м'ясо. Він хапає овець, поросят. А в лісі він ловить зайців та інших малих звірів. Взимку вовк буває особливо лютий.

Лисиця дуже хитра тварина. Живе в норі, що має кілька виходів. Вона хапає курей, гусей. Ловить зайців та малих звіряток.

Заєць маленький, малосилий і полохливий. Бігає швидко. Він їсть травичку, капусту, корінці. Взимку обгризає кору на нестарих деревах.

Білка живе в дуплі на дереві. Дуже любить їсти горішки. Заготовляє їх собі на зимв.

П о я с н и т и с л о в а: Характеристика. Великий – малий; дужий – малосилий; хитрий, лютий, полохливий. Барліг.

П л я н.

1. Які звірі живуть у лісі? 2. Який звір ведмідь? Що він їсть? 3. Який звір вовк? Що він їсть? 4. Який звір лисиця? Де живе? Що ловить? 5. Який звір заєць? Чим харчується? 6. Де живе білка? Що любить їсти? 7. Яких живих звірів довелося вам бачити?

11. ПЕРЕД ХМЕЛЬНИЧЧИНОЮ

Неспокійно було на Україні. Від села до села переходили звістки про те, що швидко мають прийти запорожці визволяти людей від польського панування. Багато парубків, котрі були завзятіші, тікали тоді від панів та мандрували на Січ, щоб битися за рідний край разом із запорожцями. По селах та містах люди напружено прислухалися до всякої звістки, хвилювалися та юрбами вибігали назустріч всякому подорожньому.

(А. Кашенко – "Славні побратими")

С л о в а д л я п о я с н е н н я: 1. Хмельниччина. 2. Січ. 3. Неспокійно (турботливо, схвильовано). 4. Запорожці. 5. Звістки (відомості, перекази). 6. Завзятий (сміливий, відважний). 7. Мандрувати (подорожувати, йти або їхати кудись). 8. Юрба (гурт, натовп, багато неорганізованих людей).

П и т а н н я.

1. Чому не було спокою на Україні? 2. Що робили завзятіші з парубків? 3. Як люди зустрічали кожного подорожнього, що приходив до села? Про що хотіли від них дізнатися?

12. ДАНИЛО НЕЧАЙ ТА ІВАН БОГУН

Ці два запорозькі ватажки мали кожен окрему вроду та вдачу. Нечай був велетень, що його не всякий кінь видержував на собі, Богун же був не великий, але кремезний і такий дужий, що роздратованого бугая спиняв за роги. Нечай був веселий і жартівливий гультай, Богун же трохи суворий і гульні не любив. Нечай нічого не страхався і, воюючи, кидався на ворога осліп, Богун же завжди обмірковував, в який би то спосіб здолати ворога так, щоб і самому лишитися цілим і не вигубити товариства.

(А. Кашенко – "Славні побратими")

С л о в а д л я п о я с н е н н я: 1. Врода і вдача. 2. Бугай (бик). 3. Гультай і гульня. 4. Суворий (протилежне – ласкавий). 5. Страхатися (боятися, лякатися). 6. Осліп, або наосліп (сліпо, ні на що не зважаючи). 7. Обмірковувати (думати, обдумувати, розмислювати). 8. Здолати ворога (подужати ворога, перемогти його). 9. Не вигубити товариства (не допустити до того, щоб во-яки загинули). 10. Спритний (швидкий, меткий, умілий).

П и т а н н я.

1. Хто були Данило Нечай та Іван Богун? 2. Як зовнішньо вони різнилися між собою? 3. Якої вдачі були Нечай і Богун? Що полюблював Нечай, і чого не любив Богун? 4. Чи обидва вони були хоробрі і як поводитися в бою? 5. За що запорожці любили Нечая і за що Богуну?

13. РОСЛИНА – ХИЖАК

На торфових болотах на Україні живе незвичайна рослина – росичка. Листочки її вкриті тонкими волосками з червоними голівками. А на голівках, наче роса, блищать липкі краплі.

Ось на круглий, товстий листочок сів комарик. Він продижжав щось веселе і збирався летіти далі. Але що це? Листочок не пускає.

Бідолашний комарик міцно прилип до волосків. А вони пригинаються до своєї здобичі і випускають кислу їдку рідину.

Через кілька днів волосинки розігнулись. Вітер здув з листка те, що залишилося від комарика: крильця, ніжки. А росичка зно-

ву вкрилась прозорими краплями і чатує на необережних комах.

(Л. Чебрець)

Пояснити слова: 1. Торф, торфове болото. Де їх на Україні багато? 2. Росичка по-англійськи зветься sundew.

Плян для розмови й переказу.

1. Де виростає росичка? 2. Які листочки в росички і чим вкриті? 3. Що трапилось з комарем? 4. Що зробила росичка? 5. Чому росичку названо рослиною - хижаком?

14. ПОДОРОЖНІ І ВЕДМІДЬ

Два приятелі подорожували разом. Аж ось назустріч їм біжить Ведмідь. Один з подорожніх швиденько виліз на дерево і там сховався. Другий не міг лазити на дерева і опинився на краю загибелі. Тоді він упав на землю і став удавати з себе мертвого. Він чув, що Ведмеді мертвих не займають. І справді, Ведмідь обнюхав подорожнього, що затамував у собі й подих, і пішов собі геть. Тоді перший подорожній спустився з дерева і жартома запитав свого зляканого приятеля: "А що казав тобі Ведмідь на вухо?" – А той відповів: "Казав мені, щоб надалі я не подорожував з такими друзями, що можуть покинути мене в небезпеці".

Ця байка доводить, що справжніх друзів пізнають у біді.

(Байка Езопа)

Плян для усного й писемного переказу.

1. Хто подорожував і хто трапився їм назустріч? 2. Що зробив один з подорожніх? 3. Що зробив другий і чому? 4. Чи зайняв Ведмідь подорожнього? 5. Про що запитав свого приятеля подорожній що зліз із дерева? 6. Що відповів йому приятель?

15. ОРЛИЦЯ

Орлиця звила гніздо на дереві, далеко від моря, і вивела дітей.

Одного разу коло того дерева працювали люди, а орлиця прилетіла до гнізда з великою рибиною в пазурах. Люди побачили рибу, оточили дерево й почали гукати та кидати в орлицю камінням. Стомлена орлиця впустила рибину, а люди забрали її і пішли геть.

Орлиця сіла край гнізда, а орлята підняли свої голови і почали пищати: вони просили їсти. Орлиця була втомлена і не могла знову летіти до моря. Вона спустилася в гніздо, прикрила орлят крилами, pestила їх, розправляла на них пір'ячко і наче просила їх, щоб вони трішки почекали. Та чим більше вона їх pestила, тим голосніше вони пищали.

Орлиця відлетіла від них і сіла на верхню гілку дерева. Орлята засвистіли й запищали ще жалісніше. Тоді орлиця враз голосно закричала, замахала крилами і важко полетіла до моря. Повернулася вона тільки пізно ввечорі. Летіла повільно й низько над землею. В пазурах у неї знову була велика рибина. Підлетівши до дерева, орлиця озирнулася — чи немає поблизу людей. Швиденько сіла вона край гнізда. Орлята підняли голови й пороззявляли роти, а орлиця почала шматувати рибу і годувати їх.

(За Л. Толстим)

П л я н.

1. Де зробила собі гніздо орлиця і вивела дітей?
2. Яку їжу здобувала вона для своїх дітей?
3. Хто їй перешкодив нагодувати дітей?
4. Чого кричали орлята?
5. Як почувала себе орлиця і що вона зробила?
6. Чому орлиця не могла всідіти і куди полетіла?
7. Чи пощастило орлиці вдруге роздобути їжі?

16. СХЕМИ ДЛЯ ПОШИРЕННЯ У ЗВ'ЯЗНІ ОПОВІДАННЯ.

1. Надійшла осінь.

Осінь. Дні зменшуються. Тепло зникає. Летять гуси. Різнокольорове листя. Мій настрій.

2. Ліс восени.

Вигляд дерев, кущів. Сухе листя. Птахи зникають. Життя завмирає. Непривітність.

3. Зимою в полі.

У полі. День. Сніг. Холодний вітер.

4. Зимою в місті.

У місті. Вечір. Потепліло. Падає лапатий сніг. Електричне освітлення.

5. Надходить весна.

Сонце. Тепле повітря. Сніг. Пташки прилітають. Мої почування.

6. Весна в розцвіті.

Скрізь зелено. Квіти. Лагідне сонце. Пташині співи. Настрій.

7. Літо.

Сонце високо. Спека. Ми коло озера.

17. КІСТОЧКА

Купила мати слив і хотіла дати їх після обіду дітям. Поклала їх на тарілку. Івась ніколи не їв слив. Він все нюхав їх, бо вони йому подобалися. Дуже хотілося з'їсти. Коли нікого не було в кімнаті, Івась не втерпів, схопив одну і з'їв.

Перед обідом мати полічила сливи і бачить – однієї немає. Вона сказала батькові. А батько за обідом і каже: "А що, діти, чи не з'їв хтонебудь з вас однієї сливи?"

Усі сказали: "Ні!" Івась почервонів, але також сказав: "Ні, я не їв".

Тоді батько промовив: "Що хтось із вас з'їв не спитавшися – це погано. Але лихо не в тому. У сливах є кісточки. І як хто не вмів слив їсти і проковтне кісточку, то через день помре. Я цього дуже боюся".

Івась зблід і сказав: "Ні, я кісточку викинув через вікно".

Всі розсміялися, а Івась заплакав.

(Л. Толстой, 138 слів – 1)

З'ясувати, які слова не зрозумілі і пояснити їх.

П л я н.

1. Хто купив слив і де поклав їх? 2. Кому ці сливи кортіли? 3. Що зробив Івась, як лишився сам? 4. Хто виявив нестачу і кому про це сказав? 5. Про що запитав батько дітей? 6. Яку відповідь дали діти, а з ними й Івась? 7. Чи був батько з їх відповіді задоволений? Що його турбувало? 8. Що відповів Івась на батькові слова і чому заплакав?

18. ПОЛАСУВАВ

Один чоловік ішов вулицею міста, а другий вийшов із крамниці і з смаком їсть ріжки. От перший і питає другого: "А що то ти таке їси?" А той і відповідає: "Та це я солодких ріжків купив. Дуже смачні ці стручки!" Та й пішов собі.

Закортіло й першому скуштувати солодких стручків, бо й голодний був. Зайшов він до крамниці, та не до тої, де ріжки продавали, а до сусідньої. Дивиться, аж там червоний перець понанизаний на нитки висить. От він і звертається до продавця: "А дайте мені отих стручків дві низки". Продавець подав, а покупець скоренько одного стручка в рот, почав жувати та й зупинився.

Продавець і каже: "Платіть гроші". А покупець стоїть і мовчить. Розсердився продавець та й кричить: "Давайте гроші!" А покупець і цідить йому крізь зуби: "Цить, бо в роті палає! Як розкрию рота, то й крамниця твоя згорить".

(142 слова)

П л я н.

1. Де проходив чоловік? 2. Кого він зустрів і що зустрічний робив? 3. До якої крамниці пішов той чоловік? 4. Що він купив і що він зробив? 5. Чому перестав жувати? 6. Чого вимагав продавець? 7. Що відповів йому покупець?

С л о в а д л я п о я с н е н н я: Ріжки – сухі солодкі фрукти (ergot, spur, spurred, rye). Низка – якісь речі, нанизані на нитку; разок (намиста); в'язка; рядок (file, string, chain, line,

train). Цідити слова – говорити крізь зуби (to let the words drop listlessly). Купець і покупець – з'ясувати різницю між цими поняттями. (Купець – tradesman, покупець – buyer, purchaser, customer).

19. СМІЛИВІСТЬ ТА БРАТНЯ ЛЮБОВ

Було це влітку 1947 року у Сінсінеті, в Канаді, де живе багато наших братів-українців.

Одна мати пішла до міста, щоб дещо купити. Дома залишила вона старшого сина чотирьох років, дочку трьох років та наймолодшого сина, що йому було тільки один рік і два місяці.

І от, у цей час, як не було матері вдома, а діти сиділи в хаті, трапилася жаклива пригода: загорівся будинок. Страшна це річ не тільки для дітей, а й для дорослих! Маленькі серденька двох старших діток злякано й тривожно забилися... – Що робити?!... Ой, що ж робити?! – шугала в їхніх маленьких головах злякана думка.

Та діти не розгубилися і не поховалися під ліжко чи до шахви, як це іноді, на біду собі, роблять у таких випадках злякані діти. Вони й не повтікали самі і не покинули свого найменшого братика серед вогню та диму, де він загинув би. Навпаки, старший чотирирічний хлопчик ухопив на руки свого зовсім ще маленького братика, трирічна сестричка йому допомагала. Так вони вдвох, хоч і тяжко їм було, винесли маля надвір.

Коли вогнева сторожа прибула на місце пожежі, щоб рятувати, – будинок вже палав, охоплений вогнем. Та пожежники побачили, що діти вже надворі й у безпеці.

Тих малих дітей врятувала їхня кмітливість, сміливість та братня любов.

(С. Митрусь)

З а в д а н н я .

1. Проробити всі нові, незрозумілі слова: Шугати, кмітливий, тощо. 2. Скласти плян оповідання. 3. Зробити усний переказ. 4. Зробити писемний переказ. 5. Підшукати синоніми до слів: тяжко, кмітливий, сміливість.

20. НЕБЕЗПЕЧНА ОГРУТА

Жвавий білий кролик весело грався і гриз велике листя свіжої капусти. Та коли до його їжі додали одну лише краплину якоїсь густої прозорої рідини, він упав на бік, перестав дихати і вмер. Цією смертельною рідиною був нікотин. Він є складовою частиною тютюну.

При курінні нікотин перетворюється в дим і потрапляє до легенів курця. Це викликає в нього хворобливу потребу дальшого вдихання тютюнового диму. Отож, хто необачно почне курити, тому дуже важко покинути це. За кожною затяжкою курець вводить до своїх легенів отруту. Шоправда, ця кількість отрути не смертельна. Та все ж куріння не проходить безкарно для здоров'я людини. Нікотин непомітно, але вперто руйнує здоров'я курця. Він викликає у нього головокружіння, безсоння, головні болі. Від куріння поступово ослаблюється слух, зір, легені, псуються і руйнуються зуби. Особливо шкідливо діє нікотин на молодий дитячий організм. Фізично діти перестають нормально розвиватися. Розумові здібності у них притуплюються. Вони швидше захворюють на всілякі хвороби.

П л я н.

1. Як себе почував кролик? 2. Що трапилося з кроликом і чому? 3. Як називається та рідина -отрута? Складником чого вона є? 4. Що відбувається з нікотином при курінні тютюну? 5. Яку хворобливу потребу викликає ця отрута, потрапивши в легені? 6. Як діє нікотин на організм людини, що руйнує? 7. Чий організм особливо швидко руйнується від куріння?

21. ДЕЩО ПРО ВЕНЕСУЕЛЮ

1. Венесуельські річкові хижаки.

Крокодили та каймани у Венесуелі дуже розповсюджені. На них можна натрапити навіть у баюрах. Крім того, у венесуельських річках водяться *коріби* – невеличкі хижі риби з дуже гострими зубами. Вони тисячами нападають на свою жертву і за якихось п'ять хвилин від тварини чи людини можуть залишити чистенький кістяк. Тому до венесуельських річок взагалі не радять вступати. Це тим паче, що трапляються тут також ще й от-

руйні скати, електричні вугрі та інші не дуже приємні мешканці.

Венесуельські газети кожного дня рясніють повідомленнями про трагічну загибель людей, які зневажили обережність і хотіли ближче познайомитися з житцями річок.

2. Полювання на крокодилів та кайманів

Венесуельські індіяти часто полюють на крокодилів та кайманів. Це полювання не є складне. Стріляти їх легше, ніж у нас зайців. Особливо вночі, з електричним ліхтариком. Світло притягає увагу кайманів. Їхні очі у світляному промінні горять, як два рубіни. Хижаки нерухомо чекають, аж доки ви підпливете до них на банчо. Так називають у Венесуелі човни, що їх видобують із стовбура пальми. За півтора – два метри поцілити в червоне око хижака дуже легко. Але коли мисливець, проти сподівання, не поцілить в око, кайман переверне човна. І тоді – біда! Не лише сам кайман може затягнути того мисливця під воду, а й оті маленькі коріби швидко повечеряють ним.

3. Жахлива пригода

Я був свідком одної жахливої події. Блукаючи по затоках *Pio Anure*, дістався я до індіянського племені *Ярурос*. Голова цього племені дуже гостинно мене прийняв. Саме в ніч мого прибуття мав відбутися релігійний танець *ярурів* з нагоди повного місяця. Для урочистого бенкету треба було забити пару крокодилів, бо їхнє м'ясо індіяти вважають за добірну, ніжну страву.

Ми попливли на полювання двома човнами. Молодий індіятин з другого човна всадив гарпуна у величезного каймана. Той рвонувся з такою силою, що індіятин утратив рівновагу і впав з човна у воду. За десять хвилин од нього нічого не залишилося. Згодом пошастило розшукати лише його голову, зовсім обгризену. Це був голий череп, що його течія викинула на прибережний пісок. Ще й тепер бере мене жах, як згадаю останні несамовиті зойки того бідолахи і цілковите наше безсилля йому допомогти.

(За Л. Стаховським: Небезпечне полювання)

В и к о р и с т а т и: 1. При вивченні дієслова й дієслівних форм. 2. Як матеріал для переказів.

Перед працею пояснити слова: крокодил, кайман, скат, електричний вугор, рубін, тощо.

22. ВЕЛЕТЕНСЬКИЙ МЕТЕОРИТ

У ніч з 30 червня на 1 липня 1908 року в Сибіру, в районі ріки Підкаменна Тунгузка, впав один з найбільших метеоритів. Він влетів у земну атмосферу з страшною швидкістю. При вдарі об землю стався велетенський вибух, який повалив тайговий ліс на площі 8.000 квадратних кілометрів.

Цей вибух у вигляді вогненного фонтану було видно на віддалі 450 кілометрів. Його зареєстрували сейсмічні станції Росії та Німеччини. На великому просторі від Байкалу до Атлантийського океану падіння метеорита викликало незвичайне світіння неба, яке було суцільно вкрите яскравими хмарами. Темна ніч вмиг перетворилося на "білу ніч".

На місце падіння метеорита виїздили численні наукові експедиції з участю астрономів, геологів, аерологів. Вони обстежили велику площу, але ніде не знайшли самого метеорита. Гадають, що цей метеорит важив близько 1.000.000 тонн. Пробивши товщу земної атмосфери з космічною швидкістю, він при ударі об земну поверхню вибухнув і миттю перетворився у розжарений газ. Той газ розвіявся в атмосфері Землі.

(За А. Титаренком, 158 слів)

З а в д а н н я :

I. Праця над числівниками: а) Переписати. б) Числівники писати словами. в) Підкреслити кількісні числівники одною рискою, а порядкові — двома.

II. Праця над словами: 1. Знайти у "Словникові чужомовних слів" такі слова: а) метеор, метеорит; б) атмосфера; в) фонтан; г) експедиція; г) сейсмічний, сейсмограф; д) астрономія, астроном; е) аерологія, аеролог; е) космос, космічний. 2. Виписати у зошит усі ці слова, а проти них написати, що кожне з них означає. Запам'ятати зміст цих слів і з яких мов їх взято.

III. Праця над текстом: 1. Скласти плян оповідання. 2. Зробити переказ.

23. ГАЛИНА ПОДОРОЖ НА УКРАЇНУ

Панна Галя Лиса з Порт Артуру в Канаді року 1962 закінчила

чотирирічне навчання в університеті. Вона одержала ступінь Бакаляра Мистецтв (Бечелор оф Арт – В. А.) та право викладати великоруську мову. Отож, окрім англійської мови, вона добре вивчила українську та великоруську.

За її пильність у науці її року 1963 було записано до туристичної групи американських студентів, що влітку їхала до Советського Союзу. Туристів повезли й на Україну, якої Галя перед тим ніколи не бачила, бо народилася на чужині. Про Україну Галя знала тільки з лекцій у суботній українській школі, яку вона старанно відвідувала, як була малою. Та ще знала вона про Україну від батька, що там народився і жив за молодих років.

У Києві, в серці України, Галю вразило, що на вулицях вона ніде не чула української мови, а тільки великоруську. Лише на головному залізничному дворці почувала вона, як малі селянські діти говорили до свого батька - колгоспника чистою українською мовою.

Далеко від Києва, на селі, жила батькова сестра, Галина тітка. Галя ніколи ще не бачила її. Дуже кортіло Галі відвідати її, побачити, як тітка живе, привітати її від своїх батька й матері. Та їхати на село Галі не дозволили. Довелося Галі викликати тітку до Києва телефоном.

Не все Галя могла оглянути і в Києві. Не могла вона вільно розмовляти й з людьми. Місцеві провідники від неї не відставали, скрізь за нею стежили й у всьому ставали на перешкоді їй. Тільки й того, що поробила вона деякі фото з краєвидів.

Тут Галя на власному досвіді з жалем переконалася, що Україна не вільна. Що вона підбита своїм північним сусідом. Що міста України опановані завойовниками. Що ці чужинці є зараз господарями на Україні.

(За повідомленням газети "Вільне Слово")

С л о в а д л я п о я с н е н н я : Університет, турист, бакаляр мистецтв, краєвид.

П л я н .

1. Галя закінчила науку. 2. Запис до туристичної групи. 3. У Києві чужа мова. 4. Заборона їхати до тітки на село. 5. Невідступне стеження провідників. 6. Галя пересвідчується в поневоленні України.

24. БОГУНОВА ПРИГОДА В БОЮ КОЛО ВІННИЦІ

Поляків було багато. Під час бою вони оточили Богуна, що лишився сам. Відбиваючися від них шаблею з усіх боків, Богун вже пробився був до річки Бугу. За Бугом же був козацький табір.

Аж тут навперейми йому забіг польський хорунжий Рогальський з десятком жовнірів. Один з них, розігнавшись, вдарив своїм конем просто в груди Богуновому коневі. Ця перешкода трохи затримала Богуна. Скориставшись з цього, два польські вояки з радісним криком схопили його ззаду за руки. Вони хотіли вже стягати його з коня та живцем притягти до Калиновського на муки та страту. І загинув би був славетний козацький ватаг, та не розгубився Богун і не схибилася його міць. Метнув він могутніми плечима – і обидва вороги, як груші з дерева, понадали з коней. Сам же полковник, здавивши коня острогами, вихопився з ворожою натовпу й вибіг на лід.

Здавалося, що славетний козацький ватаг уже вирятувався, але смерть ще раз махнула своєю косою у його над головою. Розпалений січею, Богун забув про ополонки, що їх поробили козаки в кризі з його наказу. А вони й досі не замерзли, бо вже починалася весна. Згадав він про них тільки тоді, коли його кінь вже завалився. Проте і в цій пригоді не розгубився Богун, а покинувши стремена, щоб не заважати коневі, почав пливти біля нього, держачися тільки за гриву.

На щастя, добрий кінь його, почувши, що на ньому немає ваги, враз вихопився з води на кригу, а разом з ним, держачися за гриву, виліз і полковник.

(За А. Кашенком – "Славні побратими", 239 слів)

С л о в а д л я п о я с н е н н я : 1. Вінницю й Буг знайти на мапі України. Згадати про який час іде мова. 2. Навперейми – кинутися збоку, щоб перетяти шлях, не дати втекти. 3. Хорунжий – військове звання; він носив військову хоругву, прапор. 4. Жовнір – польська назва вояка. 5. Калиновський – польський гетьман, командувач війська. 6. Страта – смерть від ката. 7. Козацький ватаг, або ватажок – командувач козацького загону, полку; отаман. 8. Міць – сила. 9. Метнути плечима – дуже рвонути, сильно струснути плечима. 10. Смерть махнула косою. 11. Січа – військова битва на шаблі. 12. Остроги, стремена.

1. Оточення Богуна. 2. Він пробивається до річки. 3. Затримка і схоплення. 4. Вирвався з оточення. 5. Лід провалився. 6. Порятунок.

25. ЯК КАТРЯ ГРИНЕВИЧЕВА ВИВЧИЛА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Українська письменниця Катря Гриневичева (1875 - 1947) виросла на чужині, в польському місті Кракові. Про це вона сама розповідає так.

"Тут, у Кракові, в чужому польському оточенні, в чужій німецькій школі, провела я цілу свою молодість. Української мови я не знала зовсім, бо вдома говорили польською мовою, а в школі — німецькою.

Так було до 15-го року мого життя. Шойно дорослою вже панною, зовсім випадково побачила я український львівський часопис "Діло". Було це в хаті визначного польського письменника Артура Гурського, до якого я деколи заходила. На його запит, чи я знаю, який це часопис, я не зуміла відповісти. А найжахливіше було те, що я не вміла його читати. Я була переконана, що це якийсь перський або турецький часопис.

О, як мені було соромно, коли польський письменник і професор Краківського університету Артур Гурський розповів мені, що це український часопис. Він сказав, що я теж українка і що я мушу вивчати українську мову, українську літературу та пізнати минувшину України, бо це моя рідна мова, моя рідна історія.

З того часу я почала старанно вивчати українську мову і дуже скоро опанувала її. Із запалом почала я читати українських класиків. Зокрема, по кілька разів перечитувала я "Кобзаря" Тараса Шевченка. Часто я плакала над долею поета і долею дійових осіб у його поемах. Підсвідомо я тоді відчувала вже, що і я повинна стати українською письменницею."

(За Андрієм Качором, "Промінь", ч. 7, 1963, 225 сл.)

С л о в а д л я п о я с н е н н я: 1. Катря Гриневичева була редактором дитячого журналу "Дзвіночок". Написала історичну повість "Шоломи на сонці", "Шестикрилець" і деякі інші. 2. Клясики — найкращі письменники, всіма визнані за таких. 3. Поет — письменник, що пише вірші. 4. Підсвідомо — коли людина відчуває, але ясно не розуміє, чому це так.

П л я н.

1. Молоді роки Катрі Гриневичевої у чужому оточенні. 2. Причини незнання української мови. 3. Катрін сором перед польським письменником. 4. Що порадив Катрі Артур Гурський? 5. Як і чому Катря Гриневичева вивчила українську мову?

26. ЗУСТРІЧ ІЗ ВОВКОМ

Було це під осінь. Якось ввечері Василько верхи на коні повертався з пасовиська додому. Як переїхав через місток, то зліз з коня, прив'язав його, а сам побіг до потічка напитися води. Та не встиг він набрати її у пригорщу, як кінь раптом захропив і почав рватися. Хлопець кинувся назад, але кінь перервав уже вуздечку і шосили подався до села.

Василько почав був кликати коня, але вмить оторопів: назустріч йому із-за кущів вибіг вовк. На хвилику звірина була зупинилася, а потім стала наблизитися до хлопця. Василько затремтів з переляку. Проте жах не відібрав у нього здібности міркувати. Він вихопив із-за халяви свого ножа й вирішив захищатися. Але в ту ж мить спостеріг на вовковій шиї знайомого нашийника з уривком ланцюга.

— Сірко! — гукнув зраділий Василько. Він пізнав у вовкові свого годованця.

Одного разу батько приніс йому з лісу малесеньке вовчєня. Василько доглядав і вигодував його. Назвав його Сірком. Та як вовк підріс, його прив'язали на ланцюг, щоб він кого не розірвав. Вночі вовк перервав ланцюг і втік до лісу. Від тої ночі пройшло чимало часу. Про вовка вже й забули. Аж ось тепер вони зустрілися.

Вовк, як видно, перший пізнав свого приятеля і тепер сміливо підбіг до хлопця. Він терся по-давньому об хлопцеві ноги та обнюхував його кишені. "Певно, голодний", — подумав Василько і дав йому шматок коржа. За кілька хвилин хлопець виходив з лісу, а поруч нього біг вовк. Василько пестив його, а той тулився до хлопцевих ніг. Увесь час вовк дивився на хлопця своїми пильними очима і забігав то з одного, то з другого боку. Він ніби хотів затримати Василька, щоб той не йшов до села. Аж ось в долині заблїмали вогники села і почулося гавкання собак. Вовк зупинився, заворушив вухами і далі не пішов.

(За оповіданням Дм. Чуба — "Вовчєня", 284 слів)

П е р е в і р и т и з н а н н я с л і в: пригорща, вуздечка, отропіти, ланцюг, корж, пильний, халява, уривок.

П л я н.

1. Повернення додому. 2. Зупинка коло потічка. 3. Раптова втеча коня. 4. Вовк із-за кущів. 5. Намір захищатися. 6. Впізнання вовка. 7. Історія з вовчепям. 8. Поводження вовка при зустрічі. 9. Вовк не схотів іти до села.

З а в д а н н я: Зробити переказ від першої особи.

27. АСКАНІЯ НОВА НАВЕСНІ

Від Каховки на Дніпрі до берегів Сівашу й Озівського та Чорного морів простяглася неозора степова рівнина. У цьому безкрайому морі хлібів та трав розташована Асканія Нова. Це — один із найбільших на Україні парків-заповідників. Полювати в ньому і щось нищити — заборонено.

У цьому заповідникові розплоджуються різні тварини й птахи. Серед них є чимало місцевих, що здавна живуть на Україні. Є тут і привезені з далеких країв — з Азії, з Африки, з Австралії. Є тут струсі, зебри, ламі-гуанако, олені, тощо. Тут же вирощуються також і різні привезені рослини. Все це робиться під доглядом співробітників Українського науково-дослідного інституту гваринництва та рослинництва.

Завжди першими приносять сюди весну на своїх прудких крилах друзі-птахи. Прилітають сюди качки, гуси, болотяні курочки, лебеді, білі лелеки та інші. Вся гушавина паркових нетрів враз із появою їх перетворюється на нероздільне пташине царство. Тут чутно ніжні пташині співи. Безупинно дзвенить тут багатоголосе пташине перегукування. А в очеретах і кушах теж починається жвава весняна метушня. Там дикі качки й гуси будують собі гнізда.

(168 слів)

П и т а н н я:

1. Де розташована Асканія Нова? 2. Чи це звичайний парк? 3. Які тварини й птахи там розплоджуються? 4. Які перелетні птахи прилітають сюди навесні? 5. Од чого оживає парк?

З а в д а н н я:

1. Скласти плян називними реченнями. 2. Зробити переказ оповідання.

О р і є н т о в н и й п л я н:

1. Місце розташування парку. 2. Його призначення. 3. Привозні птахи й тварини. 4. Перелетні птахи. 5. Весняна праця пернатих.

С л о в а д л я п о я с н е н н я: 1. Заповідник – місцевість, у якій заборонено полювати і щось нищити (reservation, national park). 2. Науково-дослідний інститут – це установа. Люди, що в ній працюють, вивчають життя та властивості тварин і рослин. Досліджують, що їм сприяє, а що шкодить. 3. Тваринництво – провадження тваринницького господарства, а також наука про вирощування та догляд за тваринами. 4. Рослинництво – розведення рослин різних культур, а також наука про вирощування та догляд за ними.

28. У СОЛЯНІЙ КОПАЛЬНІ НА УКРАЇНІ

Взимку ми поїхали оглядати Артемівські соляні копальні в Донбасі. Вони дають майже половину видобутку в цілому Советському Союзі. Цю сіль московський уряд вивозить з України до Чехо-Словаччини, Угорщини, Фінляндії та до інших країн і там продає її.

Шахтарським ліфтом ми швидко спускаємося вниз на глибину 280 метрів. І ось нас вже охоплює солонувата прохолода і вогкість, наче ми у присмерку прийшли до моря. Довгий підземний хід з округлим склепінням і відполірованими стінами. Вони схожі на сірий мрамур з брунатними прожилками. Цей прохід веде до головної розробки.

Гарно йти цим тунелем-коридором. Лямпки денного світла освітлюють шлях. А підлога – гладенька, наче асфальт. По ній прокладені рейки. Мимо пробіг електропоїзд і повіз вагонетки з верхом навантажені купами соли. Ці купи – наче брили льоду, ледь припорошені снігом.

Та ось ще кілька кроків у бік і – о чудо! – ми потрапили до казкового підземного палацу. Перед нами небачених розмірів бі-

ла зала. Височінь її приблизно така, як у будинку поверхів на вісім. Широчінь цієї зали – 20 метрів і простяглася вона на цілий кілометр у довжину. Колись увесь цей простір був заповнений кам'яною сіллю.

У кінці цієї галерії у світлі прожекторів видно гору багатотонних брил соли. Із скреготанням вгризаються в неї ковші скреперів, що ними керують машиністи – скреперники. Перед ними попрацювали тут врубмашиністи, свердлярі, підривники й спускальники соли.

Оглянувши, ми вертаємося. Ліфт тепер везе нас вгору. Вже почувається морозне повітря, а внизу ж була наче весна. У соляній копальні панує постійна, стала тепла температура близька до 13 ступенів за Цельсієм.

(251 сл.)

С л о в а д л я п о я с н е н н я : 1. Присмерк – не зовсім темно, але й не зовсім видно. Буває ввечері, як зайде сонце. 2. Прожилки – смужки іншого кольору в камені, наче жилки. 3. Тунель – підземний прохід. 4. Асфальт – земна смола. 5. Шпали – поперечні дерев'яні бруски, що на них кладуть і прикріплюють рейки. 6. Вагонетки – невеличкі вагончики, що ними перевозять вантажі. 7. Брили – великі грудки. 8. Ледь – ледве. 9. Кілометр – 1000 метрів. Англійська миля має 1,609 метрів. 10. Галерія – довгий вузький підземний хід, а також – довге вузьке накрите дахом приміщення. 11. Прожектор – пристрій із сильним світлом, що ним освітлюють далекі предмети, особливий ліхтар. 12. Скрепер – машина, що її вживають для копання землі. Анг. Scaper. 13. 13 ступнів Цельсія – близько 55 ступнів Фаренгейта.

29. ЧОМУ ПЕРЕСТАЛО БИТИСЯ СЕРЦЕ ВЕЛИКОГО УКРАЇНСЬКОГО МУЗИКИ?

25 жовтня 1912 року перестало битися серце Миколи Лісенка. Перед тим він був ще зовсім бадьорий, жвавий, повний творчої наснаги. Що ж обірвало його життя?

Миколу Лісенка було обрано на голову українського клубу "Родина" в Києві. Це була єдина тут українська організація, що її ще не встиг після революції 1905 року заборонити російський уряд. Раз на тиждень до цього клубу сходилися українці. Най-

більше ж збиралося туди української молоді, що вчилася. Там бо визначні українські вчені читали лекції з українознавства. Та деспотична російська влада вирішила заборонити й це.

Жандармський полковник Скалон (він був поліцмайстером міста Києва) до чогось прискіпався і наказав закрити клуб. Лисенко ходив до губернатора, прохав скасувати цю заборону, але даремно. Губернатор сказав, що це справа Скалона і він до неї не втручається. Пішов Лисенко до поліцмайстера. Цей російський урядовець повівся з ним дуже брутально й нахабно. Хоча Лисенкові було 70 років і був він дуже поважною людиною, та Скалон кричав на нього, як на малого й шкідливого хлопця. Він сварився, грюкав кулаком об стіл і, кінець-кінцем, сказав, що про дозвіл знову відкрити клуб не може бути й мови.

Вся ця поведінка тяжко вразила великого українського музику. Він повернувся додому зовсім хворий і ліг до ліжка. Серце його не витримало пережитого знущання та хвилювання й швидко зупинилося.

Серце музики спинилось...
Чуєте? – серце музики!
Серце, що ритмами билось,
Вже заніміло навіки...

Так писав тоді поет Микола Вороний.

Україна втратила одного з найвірніших своїх синів.

(За Вол. Дубовим)

С л о в а д л я п о я с н е н н я: 1. Наснага – міць, сила, енергія. 2. Українознавство – історія й географія України, українська література й мова. 3. Деспотичний – свавільний, жорстокий. 4. Жандармерія – політична поліція в Росії. 5. Поліцмайстер – начальник міської поліції. 6. Прискіпатися – до чогось причепитися. 7. Брутально – грубо, образливо. 8. Ритм – гармонійне, приємне чергування звуків у музиці.

З'ясувати різницю між словами м^узика і музика (різнонаголошені гомоніми).

П л я н.

1. Несподівана Лисенкова смерть. 2. Український клуб "Родина". 3. Наказ Скалона. 4. Лисенкове клопотання. 5. Скалонова брутальність. 6. Серце не витримало.

30. ЯК ЗУСТРІЛИ НА УКРАЇНІ БРАЗІЛЬЦЯ ВОЛОДИМИРА ГРОДЗЯ

Бразильська футбольна команда "Флямінго" року 1963 відвідала Советський Союз. Воратарем у тій команді був Володимир Гродзь, син українських емігрантів.

З Москви повезли ту команду до Ростова над Доном. Літак мав летіти понад Україною. Саме в цей час над Україною проносився сильний буревій. Літакові по радіо наказали приземлитися в місті Донецьку, що є головним містом Донбасу. Там літак мусив перечекати, поки пройде смуга буревію, що перетинала йому дорогу.

Советський супровідник бразильської команди сказав українською мовою Володимирові Гродзю:

– Ось зараз літак приземлиться і ти кілька годин побудеш на своїй рідній Україні!

Володимир Гродзь від несподіванки захвилювався. Він приготувався перший вискочити з літака, щоб не прогаяти жодної хвилини випадкового перебування на Україні.

Летовище розташоване було в полі, далеко від міста. Але коло того летовища розкинулося маленьке селище, найпомітнішою будівлею в якому була мурована школа.

Тільки но ступив Гродзь на землю, як якась дівчина, років може 16-ти, простягнула йому учнівський зошит і коротко промовила:

– Автограф!

Володимир негайно розписався на білому папері, а дівчина промовила:

– Широ дякую!

– Нема за що! – відповів їй Володимир.

– А ви звідки знаєте нашу мову? – здивовано запитала дівчина.

– Бо мої батьки українці! – промовив Володимир.

Дівчина вмить обернулася до нього спиною, махнула комусь рукою і загукала:

– Хлопці, дівчата, сюди! Бразильський футболіст – українець!

Тут сталося щось несподіване. Хлопці, дівчата, а частково й дорослі кинулись до літака. Вони прорвали кордон міліції, підхопили Володимира і почали його підкидати вгору на руках. При цьому радісно вигукували: "Українець!"... "Наш!"...

Після того Володимир мусив дати їй іншим свій автограф

та відповідати на запитання про себе, про свою родину, про українців у Бразилії. Донецькі школярі найбільше цікавилися, чи знають діти емігрантів українську мову, чи мають вони українських учителів, чи видають на еміграції українські часописи й книжки. Записали школярі й Володимирову адресу, обіцяли писати йому до Бразилії листи. Просили переказати привіт українцям у Бразилії.

Це була для Володимира, як він признався у Бразилії, найрадісніша та найприємніша подія з усієї подорожі до Советського Союзу.

(За Мих. Килимним, "Свобода" ч. 141 за 1963 р., 312 слів)

С л о в а д л я п о я с н е н н я: 1. Приземлитися – спуститися на землю. 2. Перетинати шлях – перерізувати, переходити впоперек. 3. Супровідник – провідник. 4. Лєтовище – аеродром, місце, де приземлюються літаки. 5. Сєлище – село, місце невеликого поселення. 6. Мурований – зроблений з цєгли, з каменю. 7. Вмить – враз, швидко. 8. Частково – не всі, тільки частина. 9. Кордон – границя, межа.

П л я н.

1. Бразильські футболісти в ССРСР і Володимир Гродзь. 2. З Москви до Ростова. 3. Буревій і зупинка в Донецьку. 4. Володимирове хвилювання і приготування. 5. Лєтовище коло сєлища, близько школи. 6. "Автограф!". 7. Школярка дізнається, що бразілець – українець. 8. Підкидання на руках Володимира і вигукування. 9. Розпитування про українців у Бразилії. 10. Найкращий Володимирів спогад.

31. ОСВОЄНА ЛЕВИЦЯ

У східній екваторіяльній Африці є країна Кєнія. Року 1956, в місяці лютому, гурт мисливців полював на великих звірів. І трапилася їм пригода: на них із великою лютістю накинулася лєвиця. Мисливці пострілами з своїх рушниць забили її. І тоді виявилось, що поблизу, в її лігві, було троє зовсім маленьких лєвенят. Цих своїх дітей так завзято та відважно й захишала лєвиця-мати.

Мисливці забрали з собою лєвенят. Піклувалися ними, годува-

ли й доглядали їх. Коли ж проминуло п'ять місяців, вони продали двох левенят до зоологічного саду в місті Роттердамі, що в Голляндії. Третє ж левеня забрав собі додому один з мисливців, на прізвище Адамсон. То була самичка. Її назвали Ельзою й виховувалася вона в родині мисливця.

Вона звикла до людей, прив'язалася до них, любила їхнє товариство, любила гратися з ними. Поводилася вона так, як поводитимуться виховані свійські коти. Леви бо одної породи з котами. Коли родина Адамсонів ішла на прогулянку, то Ельза залюбки супроводжувала її, творила їй товариство. Була вона слухняна і стримана. Граючися з своїми виховниками, поводитимувалася вона дуже чемно й ніжно. Вона не дряпалася, не кусалася і не виявляла своїх хижих інстинктів та вродженої лев'ячої жорстокости.

Та ось Ельза виросла й стала вже справжньою дорослою левцею. Настав час розстатися з нею, бо вона стала потребувати свого лев'ячого товариства. Родина мисливця відвезла її до тої лісової місцевости, де забрала її малюю, і покинула там. Та Ельза знайшла дорогу й вернулася до дому мисливця. Її вдруге відвезли на її батьківщину й покинули там. Але Ельза й цього разу відшукала шлях і повернулася до своїх виховників, так вона до них звикла. Та коли її відвезли втретє, і вона здалеку почула лев'яче рикання, то пішла на нього, знайшла там потрібне їй лев'яче товариство й зосталася. Цього разу Ельза до родини мисливця не повернулася.

Пройшло чимало часу. Одного дня поблизу оселі, де жила родина мисливця Адамсона, з'явилася левиця з трьома маленькими левенятами. То була Ельза. Вона прийшла ніби для того, щоб показати своїх дітей колишнім своїм вихователям та щоб попрощатися з ними. Після того Ельза з левенятами пішла геть і більше вже ніколи не приходила.

З а п и с а т и й п о я с н и т и і н ш о м о в н і с л о в а т а і х п р а в о п и с : е к в а т о р і а л ь н и й , А ф р и к а , К е н і я , з о о л о г і ч н и й (с а д) , Р о т т е р д а м , Г о л л я н д і я , А д а м с о н , Е л ь з а , і н с т и н к т .

П л я н .

1. Коли, де й під час чого трапилася ця подія? 2. Чому левиця з особливою лютістю накинулася на мисливців? 3. Що зробили мисливці? 4. Куди вони поділи двох левенят? 5. Хто взяв на виховання третє левеня і чому назвали його Ельзою? 6. Як поводитимувалася Ельза в рєдині мисливця? 7. Що зробили з Ельзою, як вона стала

дорослоу? 8. Чому Ельза верталася до дому мисливця? 9. Після чого Ельза залишилася в лісі? 10. З ким і чого останній раз приходила Ельза до оселі мисливця?

32. НАПАД НА ЗИМОВНИК

Влітку запорожець Гулай був на Січі. У його степовому зимовнику лишилися: слабій брат його дружини – Іван Бульбенко, двое молодих козаків та дружина Марина з семирічним сином Андрійком.

Якось по полудні хлопець бавився біля частоколу зимовника. Дерев'яною шаблею він збивав головки будякам. Це були уявні його вороги. Головки летіли геть, і Андрійко не спостеріг, як далеко зайшов у степ. Хотів був уже вертатися, коли з-під самих ніг вискочила дрохва і почала тікати від нього. Крило в дрохви було перебите, але бігла вона хутко. Андрійко наздогнав птаха, оглушив його дерев'яною шаблею і взяв на руки. Але здобич була важка, і хлопчина ледве міг нести її.

Тим часом почало сутеніти. Птаство й тварини замовкли. Йому здавалося, що біжить він у напрямку до зимовника. Та дедалі все більше темнішало, а зимовника все не було видно. Цілком знеси тений хлопець сів і заплакав.

Аж ось враз на обрії спалахнуло, і червона заграва лиховісно освітила степ. Андрійко зірвався на ноги. Він зрозумів, що це степовий сполох. Десь далеко на сторожовій хвигурі горіла смоляна бочка. Це козака варта давала всім знати, що наближається ворог.

– Андрі-і-і-йку! – почув хлопець голос своєї матері, що гукала його десь далеко. – Андрі-і-і-йку! – Він кинувся бігти в темряві туди, відки вчувався йому голос матері. Материн голос то, ніби, наближався, то знову віддалявся. Та хлопець, добре прислухаючися, біг на той голос, скільки мав сили. Кінець-кінцем, він таки побачив у темряві жіночу постать.

– Мамо! Мамусю! – крикнув Андрійко. Але в цю мить у траві щось зашаруділо, свиснув аркан і жіночу постать звалено на землю.

Та Марина так швидко не піддалася ворогові. Вихопивши пістоля, що мала при собі, вона вистрелила й поклала на землю татарина, що накинув на неї аркан. Тим часом інший татарин ухопив Андрійка. Здійнялися крик, гамір. На крики й постріли надбіг Бульбенко з козаками. Але в цей час над'їхав і цілий татарський

чамбул. У нерівній боротьбі татари перемогли. Марину було зарубано, Бульбенка тяжко поранено, а молодих козаків полонено арканами.

Опритомнів Бульбенко лише в степу, коло багаття. Татари пекли барана, що його захопили в зимовнику. Трохи далі лежали обидва поранені й пов'язані козаки, а біля них – переляканий Андрійко.

Після довгого походу, після тяжких мук і поневірянь, бранці опинилися в Криму. Там їх купив собі якийсь багатий турок. У Туреччині Андрійка віддали на виховання в яничари. Бульбенко ж став невільником і втратив усякий слід по Андрийкові.

(За Й. Сірим)

П о я с н е н н я д е я к и х с л і в: 1. Зимовник – козачий хутір. На цих хуторах запорожці, що були одружені, тримали свої родини, а взимку й сами там проживали. 2. Аркан – здебільшого довгий мотузок з рухомою петлею на кінці. В Америці його називають лясом. 3. Чамбул – загін озброєних татар.

З а в д а н н я.

1. Скласти плян оповідання.
2. Написати переказ.

33. МУЖНІСТЬ ОБОРОНЦІВ МІСТА БУШІ

Року 1648 український народ повстав під проводом Богдана Хмельницького проти польських окупантів. Він вигнав з України польських панів-гнобителів і відновив свою державність, створивши українську козацьку республіку. Та польське панство не давало їй спокою. Воно збирало щораз нове військо і пробувало знову й знову захопити Україну.

Так було й восени року 1654. 60.000-не шляхетське військо під проводом польського коронного гетьмана Потоцького раптом вдерлося на Поділля, що звалось тоді Брацлавщиною. Почало грабувати добро української людности, а села й саму людність нещадно винищувати. Один з великих військових відділів цієї армії, що був під командуванням Стефана Чарнецького, 28 листопада обложив місто Бушу.

Богдан Хмельницький, зв'язаний у своїх рухах непевною поведінкою кримських татар, стояв із своїм військом коло Хвостова.

Він не міг піти назустріч ворогові та подати допомогу й захист людині Брацлавщини та оборонцям Буші.

Бушани потрапили в тяжке становище. Своїми силами оборонитися проти численого і добре озброєного ворога не могли. Та мужня людинність цього міста не піддалася умовленням ворога і не здалася на його ласку. Три дні бушани оборонялися. Та, кінець-кінцем, польська шляхта все таки подужала і вдерлася до міста. Але й тоді українська людинність не виявила бажання здаватися. Оборонці міста почали підпалювати свої будинки та вбивати один одного, щоб не потрапити живцем до рук ворогів.

Тогочасний переказ оповідає, що жінки кидали своїх дітей до колодязів і самі топилися в них же. Дружина сотника Зависного, що керував обороною і загинув у боротьбі, сіла на бочку з порохом, підпалила її та згинула від вибуху.

70 жінок-бушанок заховалися були поблизу міста до печери коло річки. Та польські вояки знайшли їхню криївку і почали змушувати жінок до здачі. У відповідь на це з печери залунали постріли. Тоді польські жовніри відвели воду з річки і спрямували її до печери. Тая вода потопила усіх жінок, але ніхто не здався на ласку ворога.

Місто Буша під час героїчної оборони було цілком знищене. А в ньому загинуло близько 16 тисяч мужніх людей. І лише згодом на місці колишньої Буші виникло нове селище – Яруга. Розташоване воно поблизу міста Ямполь на Поділлі, на теперішній Вінниччині.

(Дм. Паєта)

З а в д а н н я.

1. Скласти плян оповідання. 2. Зробити усний переказ. 3. Написати писемний переказ.

Перед початком цієї праці з'ясувати усі незрозумілі слова.

П л я н.

("Мужність оборонців Буші")

1. Коли й де це трапилося? 2. Чиє військо увірвалося на Поділля? 3. Хто оточив військом місто Бушу? 4. Чому Богдан Хмельницький не міг прийти на допомогу? 5. Чи піддалися бушани на умовляння поляків здатися на їхню ласку? 6. Що робили бушани, коли

вороги увірвалися у місто? 7. Куди заховалася частина жінок-бушанок? 8. Чи виявили вони намір здатися ворогові, коли їх знайшли? 9. Що зробили напасники? 10. Що сталося змістом Бушею та всією його людністю?

34. БОРОТЬБА З СІРИМ ВЕДМЕДЕМ –ВЕЛЕТНЕМ

Було це за дуже далекої кам'яної доби. За зброю собі люди мали тоді міцні сукуваті дрючки, списи з гострими кам'яними кінцями та кам'яні сокири.

Мисливці – Нао, Нам та Гав, надвечір шукали собі притулку. Натрапили вони на простору печеру в скелі і вирішили в ній заночувати. Щоб забезпечити себе від несподіванки й нападу хижаків, вони заклали просторий вхід до печери тяжкими кам'яними брилами. Залишили тільки вузьку дірку. Нао і Нам лягли спати, а першу нічну охоронну сторожу мусив відбувати Гав.

Ніч була місячна. Серед ночі Гав побачив, що до печери наближається велетенська постать могутнього сірого ведмеда. Він ішов до свого житла. Переляканий Гав розбудив своїх товаришів. Тікати було вже ніяк. Треба було готуватися до оборони.

Нам і Гав наготували свої кам'яні сокири, а Нао вхопив свого дубового дрючка. Вони намірилися трошити ведмежі лапи, як тільки вони з'являться у дірці до печери. Але в дірку висунулася велічезна ведмежа голова із страшним заслиненим ротом та гострими зубами.

Враз ударили сокири і майнув дрючок. Та на заваді їм став виступ скелі, і мисливці не потрапили. Ведмідь неушкоджений, але роздратований, відскочив. Та ось він знову сунув свою голову в дірку, але цього разу йому вибили око.

Тоді ведмідь з лютим риком натиснув на загорожу із кам'яних брил, і вона розвалилася. Нао й Гав встигли плигнути в глиб печери. Нам же потрапив просто до страшних пазурів звіра. Жак охопив мисливців. Але негайно переборовши його, Нао вхопив свого сукуватого дрючка і вдарив ведмеда по шелепах, якими він намірявся роздерти Нама. Та замах був не зовсім вдалий. Він розбив ведмедеві лише ніздрі. Другим швидким ударом мисливець поцілів у лоба, але не зміг його провалити.

Розлютований хижак покинув Нама і спрожогу кинувся до Нао. Та Нао прудко відскочив убік, а ведмідь спіткнувся об камінь, упав і дуже вдарився об гострий ріжок скелі. Це його трохи знесило й затримало на якусь хвилинку. З цього скористався Нао.

Він підскочив до напасника і чимдуж вдарив хижака по хребті. Кістки хруснули й ведмідь захитався. Підбадьорений цим і повний завзяття, Нао почав швидко трощити своїм важким дрючком лапи й щелепи напасникові. Тут йому допомогли Нам і Гав. Обидва вони своїми кам'яними сокирами розпороли хижаків живота.

Ще хвилину й ведмідь перестав ворухитися. Мисливці шасливо врятувалися від загину.

(За Ж. Роні-Старшим "Боротьба за вогонь")

С л о в а д л я п о я с н е н н я : 1. Кам'яна доба – за багато тисяч літ до наших часів, коли люди ще не знали металів. 2. Кам'яна брила – шматки каменю з досить рівними боками (block). 3. Трощити – ламати, перебивати. 4. На заваді – на перешкоді. 5. Пазурі – гострі кігті. 6. Ніздрі – (показати). 7. Спрожогу – раптом, враз, швидким рухом. 8. Чимдуж – скільки було у нього сили, з усієї моці. 9. Щелепи – частина рота; на щелепах розміщені зуби. 10. Потрапити – вцілити.

П л я н.

("Боротьба з сірим ведмедем-велетнем")

1. Зброя за кам'яної доби. 2. Мисливці знайшли для ночівлі печеру. 3. Гав перший сторожує. 4. Напад сірого ведмеда. 5. Невдала оборона. 6. Ведмідь розвалює загорожу. 7. Нам потрапив у пазурі. 8. Нао пробує рятувати. 9. Раптовий напад ведмеда на Нао. 10. Нао скористувався із зручної хвилини. 11. Мисливці врятовані.

35. ПІСКИ КОЛО ГИРЛА ДНІПРА

Піски, пересуваючись у напрямі панівних вітрів, засипають дороги, річки, селища, навіть міста. Так було поховане колись квітуче грецьке місто Ольвію. Його описав старогрецький історик Геродот, що побував у цих краях 2500 років тому. Тепер Ольвія – археологічна знахідка, схована під глибоким шаром піску біля міста Миколаєва, над Чорним морем.

Нижньодніпровські піски тільки за один рік (1885-1886) засипали 9 тисяч гектарів посівних площ. Нині чорними бурями шороку засипається тисячі гектарів орної землі. Невже їх не можна зупинити? Адже тут були колись ліси. Один грецький філософ

оповідає, що на цьому місці росли могутні дерева, такі високі, що стріла, пушена дужою рукою мисливця, не долітала до їхнього верхів'я.

З історичною певністю про це розповідає Геродот: земля ски-тів – степова, а поміж Таврією й гирлом Дніпра лежить країна лісів – Гілея. Це не що інше, як Нижньодніпровське полісся. Те місце, де тепер піски відвоювали собі більше 200 тисяч гектарів корисної площі.

Вчені-археологи знайшли підтвердження Геродотових записок. На глибині 2,5 метрів було знайдено лісовий ґрунт. Далі вони відшукали в пісках торфовик, у якому багато соснового пилку. Значить, тут був ліс.

(За Єв. Лосівим, 179 слів)

П л я н.

1. Пересування пісків за вітром. 2. Місце розташування Ольвії. 3. Геродот про Ольвію 2500 років тому. 4. Геродот про країну Гілею та її місце. 5. Нижньодніпровські піски на місці колишніх лісів. 6. Археологічні наслідки підтверджують Геродотове оповідання.

С л о в а д л я п о я с н е н н я : 1. Панівні вітри – що дмуть переважно в один бік. 2. Гектар – 2,5 акри (10.000 кв. метрів). 3. Філософ – людина, що намагається вивчити і зрозуміти, чому і як розвивається життя, як побудовано світ. 4. Ски-ти – народ, що жив за давніх часів у степовій Україні. 5. Археологи – вчені, що вивчають пам'ятки культури давніх віків, які знаходять у землі.

36. ВІЛЬГЕЛЬМ ТЕЛЬ

Понад шістсот сімдесят років тому Швайцарія була підкорена Австрією. Керував тоді Швайцарією Геслер, воевода австрійського короля.

Геслер був дуже жорстокий і пихатий. Захотілося йому познущатися з швайцарців. Наказав він повісити на стовпі свого бриля, і кожен, хто проходив мимо, мусив йому вклонитися. Коли б хто не вклонився, того мали лютю карати.

Проходив якомсь повз того стовпа селянин Вільгельм Тель із

малим сином і не вклонився. Австрійська сторожа обох їх схопила і привела до Геслера. Про Вільгельма Теля знали, що він найкращий стрілець із лука. За тих часів пальної зброї ще не було. Геслер наказав поставити малого хлопця за якихось 80 кроків і покласти на його голову яблуко. Батько мусив з одного разу встрілити те яблуко. Тоді обох їх відпустять. За невиконання ж наказу – Геслер загрозив обох їх вбити.

Тель наготував дві стріли, прицілився одною і збив яблуко з голови сина. Геслер запитав: "А навіщо ти наготував другу стрілу?" – Тель сміливо відповів: "Якби я першою схибив і вцілив сина, то другою я убив би тебе". Почувши це, мстивий та жорстокий Геслер наказав закувати Теля в кайдани й повіз його до в'язниці у своєму замку.

Треба було перепливати через глибоке Озеро чотирьох кантонів. Коли Геслер із слугами й Вільгельмом Телем виплили човном на середину озера, знялася буря. Великі хвилі почали кидати човном на всі боки, загрожуючи перекинути. Слуги ніяк не могли самі скерувати човна до берега. Почали просити Геслера, щоб дозволив розкувати Теля й посадити керувати стерном. А Тель був вправний стерничий. Геслер дозволив розкувати і Тель зумів скерувати човна до берега. Але підпливши, раптом вистрибнув на землю, човна відштовхнув ногою і втік. Та слуги все ж добилися до берега і всі висіли з човна.

У горах Тель підстеріг Геслера, вцілив стрілою і забив. Після того він приєднався до трьох інших швайцарців, що поклялися боротися за звільнення своєї батьківщини. Гуртом вони підняли повстання і Швайцарія звільнилася від чужого ярма.

(За Мих. Драгомановим)

П л я н.

1. Швайцарія понад 670 років тому. 2. Знуцання Геслера. 3. Сміливість Теля і призначення йому кари. 4. Дві Телеві стріли і помста Геслера. 5. Буря на озері і втеча Теля. 6. Тель карає Геслера й приєднується до повстанців. 7. Швайцарія вільна.

С л о в а д л я п о я с н е н н я : 1. Воевода – commander of an army. 2. Пихатий – гордовитий (prond, lordly, hanghty, lofty). 3. Пальна зброя – рушниці, кулемети, тощо (gun, rofle). 4. Стерно – кермо (rudder, helm). 5. Стерничий – стерновий, керманіч (helmsman, steersman).

37. ПЕРШЕ УКРАЇНСЬКЕ СВЯТО СВОБОДИ ПІСЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 РОКУ

Року 1654 українська козацька республіка об'єдналася з московським царством для спільної оборони перед нападами Польщі. Московський цар обіцяв українцям не порушувати їхніх козацьких вольностей і не втручатися у внутрішнє життя України. Та слова його були облудою. Після смерти Богдана Хмельницького загарбницька Москва швидко знищила вольності України й тяжко поневолила український народ. Ця московська неволя тяглася понад 250 років.

Деспотичне московське царство згодом стало називатися Росією. Окрім українців Росія ошуканством або силою поневолила також багато інших народів. За це справедливо прозвано Росію в'язницею народів.

10 березня 1917 року в Росії відбулася революція. Повстало військо й робітники. Славільна царська влада була знищена. Українці, фінляндці, грузини, поляки та інші з більших народів проголосили свою незалежність від Росії. Почали вони будувати свої республіки. Перше народнє представництво на Україні мало назву Українська Центральна Рада. Засновано її було 17 березня 1917 року.

Третього квітня 1917 року Українська Центральна Рада організувала в Києві велике свято свободи. На вулиці міста вийшло тисяч сто людей. Почався радісний урочистий похід. Над цим людським потоком майоріли сотні українських прапорів. На деяких були написи: "Ще не вмерла Україна", "Душу й тіло ми положим за свою свободу", "Нехай живе вільна Україна", "Всі за одного й один за всіх", тощо. На інших прапорах було видно портрети Тараса Шевченка. На одних вулицях оркестри грали українські марші, а на інших – хори співали українських пісень. Люди раділи з того, що знищено тиранську російську владу, що Україна стала вільною. Знайомі весело віталися й цілувалися.

У центрі Києва, на міському майдані, відбулося віче. Голова Української Центральної Ради – професор Михайло Грушевський, виступив з привітом і поклоном українському народові на його звільненій землі. Він закликав усіх свідомих громадян до праці для добра свого народу. Показуючи на портрет Шевченка, він казав:

– Перед лицем найкращого сина нашого народу, невмирущого

генія нашого слова, великого пророка нашого визволення присягнімо, що ми всі одностайно й однодушно станемо до праці. Щоб всі ми будемо старатися створити нове й краще життя для звільненого українського народу.

У відповідь на це з грудей присутніх залунало радісне:
– Присягаємо, присягаємо! Слава Вільній Україні!

С л о в а д л я п о я с н е н н я : 1. Козацькі вольності – права, що їх здобули в боротьбі козаки. 2. Облуда – нещирість, обман. 3. Деспотичний – свавільний, жорстокий. 4. Ошуканство – обдурювання, обман. 5. Тиранський – жорстокий, нічим не обмежений. 6. Майоріти – видітисся, маяти, повівати. 7. Марш – музика, під яку йдуть люди. 8. Хор – упорядкований гурт співаків. 9. Віче – народне зібрання. 10. Центр – середина. 11. Геній – найвищий вияв якихсь здібностей. 12. Одностайний – дружний, однодушний.

П л я н.

("Перше українське свято свободи...")

1. Об'єднання України з московським царством. 2. Цар зламав умову. 3. "В'язниця народів". 4. Революція 1917 року в Росії. 5. Звільнені народи засновують свої республіки. 6. Українська Центральна Рада. 7. Перше українське свято свободи. 8. Віче. Виступ Грушевського. 9. Люди присягають.

38. НАПАД ПОЛОЗА – ДАВУНА

Це трапилося у Квінсланді, в Австралії, де ми рубали цукрову трощу. Кілька днів була страшenna спека, тому з десятої до третьої години дня ми не працювали. Одного разу, вийшовши після такої перерви до праці, наша ланка розподілилася надвое: одні працювали в одному кінці, складали й відвантажували нарубану трощу, а тут, де я працював, нас було четверо: худий і високий австралієць, якого ми звали Скіні Джім (Худий Джім), та трое нас, українців. Один з нас був завзятий спортсмен, що знав усіх чемпіонів на світі з боксу та французької боротьби. Звали його Петром. Він був, до речі, великий чистун. Навіть до трощі брав з собою відро води й рушник, щоб обмивати на собі струмки поту. Другий з українців був Роман, а третій – я.

Майже щоденно допікала нам і спека, і комарі, і їдкий солоний шт. Щоб прогнати гадюк, що траплялися часом навіть на стовбурах тростини, ми спершу обпалювали ділянку троші, а тоді вже й рубали. Тим то й цього разу цукрова троша стояла перед нами стіною, стиха шелестіла обгорілим бадиллям і дихала легким димом. Добре попрацювавши, ми зупинилися, щоб трохи перепочити. Стомлені, ми посідали на купки зрубаної тростини, а Худий Джім стояв поблизу. Спортовець же Петро тим часом скинув сорочку і, намочивши рушника у воді, обтирав на тілі солоний піт. А ж паптом Джім, дивлячись вздовж троші, гукнув:

- Гадюка! Давун! — і, нагнувшись, швидко схопив свого гострого сікача. Ми, наче ошпарені цим страшним словом, схопилися з місць, не забувши своїх сікачів.

Із тих лекцій, що ми їх прослухали в перші дні по приїзді на трошу, ми вже трохи знали, як рятуватися від різних небезпек. Та думати про це тепер вже пізно. Всі ми з жхом побачили, як, піднісши над землею голову, до нас повільно простував величезний полоз.

Побачивши, що дехто з нас захвилювався, австралієць шепнув, щоб усі лишалися на місці і підняли руки догори. А здоровенна в'юнка потвора вже підповзала до нас. Я чув, як від руху полоза ніби шпілью бадилля, через яке повзло гумове тіло цього хижака. Напасник підповзав до нас повільно, мов стомившись від далекої дороги, або будучи певний, що ми не втечемо. А ми стоїмо всі з піднятими догори руками, тримаючи в них свої ножі-сікачі. Троє з нас стояло майже в одному ряді, а четвертий, Петро, трохи осторонь, навпроти мене. Ця картина нагадувала мені вояків, що здаються в полон, стоячи перед цівками ворожих пістолів, чи рушниць. Та переляк був тут більший. Кожен з нас тремтів. Це добре видно було по кінцях ножів, що дрижачими гостряками дивилися в небо. Кожен з нас був без досвіду в такій ситуації і не знав, чим все це скінчиться. Найбільше надій покладали ми на Джіма. Проте і в нього від хвилювання ніж у піднятій руці тремтів, мов бадилля на вітрі.

Давун підповз до Джіма. Піднісши свою огидну плескувату голову, він обнюхав його, але опутившись поповз до Романа, що стояв праворуч од мене. Зробивши те саме, переповз до мене. Його голова піднеслася вище мого пояса, і я весь завмер.

Здавалося, що у мене живими залишилися тільки очі та голова, бо я ще чув, як у скронях стукала кров і бачив перед себе слюдяні очі блискучої мережаної потвори, яку я в житті зустрів упер-

ше. Він ніби завмер на хвилину, вагаючися, чи винести вирок смерті. Аж ось він сопнув кілька разів носом, майже торкнувся моєї робочої сорочки, що прилипла до спітнілого тіла. Потім повернув голову вбік Петра, опустився аж до моїх ніг і повагом посунув до тієї останньої скам'янілої жертви.

Коли полоз відліз від мене, я трохи зідхнув, але тепер спільну увагу привернув наш спортсмен Петро та неблаганний хижак, що вже підносив голову догори. Здавалося, що коли б усі разом кинулися на полоза, то він би вже не вирвався живим. Але тепер всі стояли мовчки без найменших рухів, ніби боялися сказати слово, ніби всіх скувала якась таємна сила. Зате всі своїми очима були прикуті до Петра та до рухів полоза-давуна, знаючи, що тут треба діяти уміючи, спритно й розраховано. Адже в хашах інших континентів давуни нападають навіть на тигрів і ягуарів, а шкіри давуна проста не розрубає навіть шабля, чи ніж, а найменший рух чи крики роблять його лютим і агресивним. Тому всі мовчки чекали якогось гасла, чи слушної хвилини.

А хижак тим часом, обнюхавши Петра, почав так само повільно обвивати його своїм товстим тулубом, мов гігантською спіраллю, починаючи від колін. Я бачив, як Петро ще більше зблід, а гостряк ножа так само дрібно дрижав, ніби писав у повітрі якісь невидимі гієрогліфи. В протигагу нам, він стояв осторонь і без сорочки, ніби справді приречений до загибелі. І коли полоз, обвиваючи Петра, сягнув уже вище пояса, у мене почав зростати якийсь жах. Здавалося, що ще хвильку, і давуна стисне нашого спортсмена в своїх смертельних обіймах, хруснуть кістки, і він упаде в конвульсії смерті, втративши свідомість. Хвилюючись, я глянув на Джіма, але він не зводив очей з тієї драми, що відбувалася перед очима.

І саме в той момент, як голова напасника ніби на мить зупинилася, досягнувши Петрових грудей, австралієць порушив мовчанку: "Бий!" – почувся тихий, але твердий голос, і в ту ж хвилину гострий сікач з піднятою рукою блискавкою упав на голову давуна. Одна мить – і брунатно-сірі мережані візерунки кола смертоносної спіралі безвільно посунулися донизу, а я, ойкнувши, мов підрізаний, упав на купу трощі. Це давуна у мить удару сікача так мотнув хвостом і немов гумовою палицею ударив мене по ногах. Роман і Джім з криком радості кинулися до Петра, підхопили його, коли він поточився, і вихопили з опалих, але ще живих кілець давуна.

Сбмацавши ноги, я спробував встати і пошкандибав до Петра, якого, одвівши вбік, посадили на купу трощі. На його грудях чер-

воніла кров'яна квітка – то бризнула кров з розсіченої голови полоза.

За кілька хвилин на місці події була вже вся наша бригада. Давуна ще ворушили конвульсії, але хлопці вже вимірювали довжину. У ньому було 24 фути.

(Дмитро Чуб, із деяким скороченням)

З а в д а н н я.

1. Скласти плян оповідання. 2. Зробити переказ.

Бразилійський давун-потвора

Та хоч який страшний був той австралійський давун, що про нього розповів Дмитро Чуб, проте він може здатися наче маленькою гадючкою у вісім разів коротшою від того давуна, що жив коло річки Амазонки в Бразилії. Року 1949 з ним мусив воювати цілий батальйон бразилійського війська і забив його. То була вже просто якась неймовірна велетенська потвора. Завдовжки амазонський давун був більш як 197 футів (60 метрів), а завтовшки у найтовщій своїй частині більш за шість з половиною футів у діаметрі (2 метри).

П л я н.

("Напад полоза-давун")

1. У якій країні це трапилось? 2. Над чим працювали робітники? Скільки їх було? Як їх звали? 3. Хто на них напав? 4. Що зробили робітники і як вони себе почували? 5. Кого давун обрав собі за жертву? 6. Коли Джімі вдарив сікачем довуна і чи вдало це зробив? 7. Як завеликий був полоз-давун?

С л о в а д л я п о я с н е н н я: 1. Драма – якась тяжка, вражаюча й приголомшуюча подія. 2. Чемпіон – переможець у якихось змаганнях. 3. Конвульсії – корчі, мимовільні рухи. 4. Агресивність – войовничість. 5. Гієрогліфи – дуже складний, заплутаний і важкий до читання спосіб писання у стародавніх египтян.

З а в д а н н я д о д о м у: Виписати із "Словника чужомовних слів" значення поданих тут слів.

39. ЗА НАМИ ГНАЛАСЯ СМЕРТЬ

(Австралійська пригода)

Купивши все, що нам було потрібне, ми з Миколою повертали-ся з крамниці додому. Цього разу ми вирішили не їхати автобусом, а йти пішки, щоб побачити тутешню екзотику.

Це було в неробочий день останнього місяця австралійської зими. Ночі, щоправда, були ще холодні, траплялися й приморозки, але дні були здебільшого сонячні й теплі. Такий соняшний та теплий день випав і цього разу.

Розглядаючися та розмовляючи потроху, ми непомітно опинилися посеред великої череди рогатої худоби. Вона паслася на широкій леваді. Ближчі корови піднімали високо голови і дивились на нас, мов на якесь видовище.

— А ви знаєте, Миколо, — озвався я, — що в Австралії трапляються нещасливі випадки від нападу корів? Десять я про це читав. Добре, що вони хоч рідко тут пасуться.

— Вас, мабуть, малим теля налякало? — відповів не відразу Микола. А далі сказав: — А я колись їшов та ше й сина посадив на плечі, так корови як кинулися тікати від мене.

— А мені якое майстер на роботі розповідав, що скотина найбільше боїться псів та людей на конях, — відповів я на його зауваження.

Ми вже виходили з коров'ячого оточення, як побачили, що поблизу, мов ластух, гордовито стояв бугай і якое пильно дивився на нас.

— Ба який герой! — сказав Микола і, знявши капелюха, махнув у його бік. А рогатий велетень, мабуть, образився. Він зухвало мотнув у відповідь головою і швидко рвонувся до нас. Ми, звичайно, не хотіли мати ближчого з ним знайомства і кинулися бігти від нього. Але й бугай замукав басом і кинувся нас здоганяти. А вслід за ним побігли до нас і десятки корів, позадиравши вгору свої хвости.

Жах огорнув нас. Ця дика череда могла розтоптати нас і покотити своїми рогами. Ми напружили всі свої сили і стрімголов летіли до найближчої огорожі. Але череда наближалась із кожною миттю. Микола спіткнувся і впав. Та в ту ж мить схопився і за кілька кроків позаду біг за мною. До загороди лишилося метрів із п'ятнадцять. Та я відчував, що не встигну добігти. Тому я підбіг до дерева, що стояло на дорозі в мене, і виліз на нього. У цей мент я почув позад себе рясний собачий гавкіт: гав-гав-гав! Я

озирнувся і був приголомшений таким видовищем. Микола, розпатланий, стояв на чотирьох, повернувшись лицем до бугая і завзято гавкав. Бугай і перша лава корів були за три метри. Приголомшені такою несподіванкою, вони зупинилися. За ними зупинилися й ті корови, що бігли позаду. А коли Микола зробив рух наперед і загавкав ще завзятіше, бугай разом з коровами поточилися назад, позадирали хвости і кинулися тікати геть.

Я ще сидів на дереві, як Микола підвівся на ноги, поклав руку до серця і, заплющивши очі, прихилився до дерева. Він був білий, як крейда. Череди тим часом зупинилася і дивилася на нас, повернувши голови свої у наш бік.

— За нами гналась смерть, — сказав Микола, коли трохи опритомнів.

— Ну, як ти, Миколо, догадався так зробити, — запитав я, коли вже перелізли через загороду. Ше мить і ця дика череда рознесла б нас на клапті. Ти просто винахідник.

— Питаєш як? — озвався Микола. — Та ти ж сам казав, що корови дуже бояться псів та людей на конях. Коня не було, то я й спробував інше.

(Скорочено за Дм. Чубом, 509 слів)

З М І С Т

Передмова	1
Деякі практичні поради й методичні зауваження	3
Додаток. Методичні розробки годин з розвитку мови	14
Тексти для усних і писемних переказів	21
1. Чи добре зробили діти?	21
2. Сміливий дрізд	21
3. Дві кози	22
4. Нерозумні козенята	22
5. Брехунові не вірять	22
6. Не будь загребущий	23
7. Настає осінь	23
8. Людське житло	24
9. Десять робітників	25
10. Характеристика лісових звірів	25
11. Перед Хмельниччиною	26
12. Данило Нечай та Іван Богун	27
13. Рослина - хижак	27
14. Подорожні й Ведмідь	28
15. Орлиця	28
16. Схеми для поширення у зв'язні оповідання	29
17. Кісточка	30
18. Поласував	31
19. Сміливість та братня любов	32
20. Небезпечна отрута	33
21. Дещо про Венесуело	33
22. Велетенський метеорит	35
23. Галина подорож на Україну	35
24. Богунова пригода в бою коло Вінниці	37
25. Як Катря Гриневичева вивчала українську мову	38
26. Зустріч із вовком	39
27. Асканія Нова навесні	40
28. У соляній копальні на Україні	41
29. Чому перестало битися серце великого українського музики	42
30. Як зустріли на Україні бразільця Володимира Гродзя	44
31. Освоєна левиця	45
32. Напад на зимовник	47
33. Мужність оборонців міста Буші	48
34. Боротьба з сірим ведмедем - велетнем	50
35. Піски коло гирла Дніпра	51
36. Вільгельм Тель	52
37. Перше українське свято свободи після революції 1917 року	54
38. Напад полоза - давуна	55
39. За нами гналася смерть	59

ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ДІТЕЙ,

що її можна набути в

Книгоспілці

Білецька Т. – Бабунині казки	1.50
Вакуленко П. – Весела Кукабара . Казка	0.25
Васильченко !. – Свекор. Ілюстроване гумористичне оповідання для дітей	0.25
Вовчок М. – Сесриця Мелася. Оповідання	0.50
Гайдарівський В. – Заячий пастух. Повість для молоді	2.00
Глібів Л. – Байки для дітей і юнацтва	1.50
Грінченко Б. – Олеся. Історичне оповідання	0.25
Дмитренко М. – Михайлик. Оповідання для дітей	0.95
Завадович Р. – Переполох. Віршована казка	0.50
Завадович Р. – Медовий Телесик. Віршована казка	0.40
Завадович Р. – Сойка-Штукарка. Збірка оповідань	1.00
Завадович Р. – Кобзарєва гостина. Сценічна картина для дітей	0.50
Іваненко О. – Лісові казочки	0.50
Кіплінг Р. – От так казки. Казки про звірят	0.75
Кумка М. – Монологи й діалоги для дітей і молоді	0.25
Лотоцький А. — Княжа слава. Іст. оповідання	1.00
Лук'яненко – Українські народні казки	1.25
Мукерджі Д. – Пригоди хороброго голуба. Оповідання для дітей і юнацтва	2.00
Наріжна І. – Як Панас на узліссі кізку пас (віршована казка)	0.75
Орел А. – Їжак Миротворець. Віршована казка	0.50
Погідний М. – Срібна гривна. Оповідання	0.50
Погідний М. – Гетьманська ьулава. Історична казка	0.25
Полтава Л. – Жучок Щербачок. Поема для дітей	0.75
Полтава Л. – Слон по Африці ходив. Поема для дітей	0.75
Полтава Л. – Лебеді. Вірші для дітей	2.00
Полтава Л. – Лісова пригода. Поема для дітей	0.65
Полтава Л. – З лісу зайчики ішли. Віршована казка для наймолодших. Багатокольорові ілюстрації	0.85
Полтава Л. – Зайчик Клаповух. Ілюстрована поема-казка для дітей	0.75
Радзикович В. – Прилетіла зима біла. Вірші	0.95
Радзикович В. – Пригоди Юрчика Кучерявого	1.00
Риндик С. – Пригоди Сірка Клаповухого. Поема для дітей	1.50
Сібо Б. – Літаючі самоцвіти. Оповідання та легенди з життя у Новій Гвінеї	0.70
Сірий Ю. – Світова мандрівка краплини води. Популярно-наукове оповідання для дітей	0.40

Сірій Ю. — Україна земля моїх батьків. Оповідання для дітей з географії України	1.50
Сірій Ю. — Про горобця славного молодця. Оповідання для дітей	0.40
Стешенко О. — Як Юркоподоружував на Дніпрові пороги. Збірка оповідань	1.25
Українка Леся — Віда навчить. Ілюстроване оповідання про горобчика	0.40
Франко І. — Лис Микита та Казки — Ілюстроване видання для дітей старшого віку	3.75
Цегельська О. — Петрусєва повість. Оповідання	0.25
Чапленко В. — Увесьденечки. Оповідання про дітей	0.25
Чуб Д. — Це трапилось в Австралії. З австралійських вражінь і пригод. Оповідання для молоді.	0.65
Чуб Д. — Вовченя. Збірка для дітей	0.25
Чуб Д. — На гадючому острові. З австралійських картин	0.45
Чуковський А. Д Доктор Айболить. Ілюстрована казка	0.50
Юркевич М. — Зима. Збірка оповідань і віршів	0.50
Юркевич М. — Літо. Збірка для дітей	0.70
Щербак М. — Кольорова віршована абетка	1.50
— — — — — Війна грибів з жуками. Ілюстрована казочка для наймолодших	0.50
— — — — — Як півник гарним став. Казка для дітей. Багато-кольорові ілюстрації	0.80
— — — — — Українська кольорова абетка	0.60

Школам на замовлення на суму понад 25 дол. знижка 20%. Пересилка за рахунок Книгоспілки. Замовлення посилати на адресу:

Knyho-Spilka Publishing Co.
 318 EAST 9th STREET
 NEW YORK, N. Y.
 10003

